

HÂTİB B. EBÎ BELTE‘A VE HAYATI

Hakan TEMİR*

Öz

Hâtib b. Ebî Belte‘a, Hz. Peygamber’in getirdiği dini tasdik ederek “sahâbî” olma bahtiyarlığını elde eden kimselerdendi. Üstelik o, ilk iman eden ve Mekke’nin zorlu yıllarında inancından taviz vermeden dimdik duranlardandı. Hayatının merkezine Allah ve Rasûlünün sevgisini yerleştirdiğinden Hz. Peygamber’in yanından ayrılmadı. Hicret emri verildiğinde Mekke’den Medine’ye göç ederek “muhacir” unvanını aldı. Medine döneminde de cesaret ve fedakârlıktan ödün vermeyerek birçok gazve ve seriyyeye iştirak etti. Bedir, Uhud, Hendek, Beni Mustalik Gazvelerine ve Mekke’nin fethine katıldı. O, savaşlarda Hz. Peygamber’in seçkin okçularından birisiydi. Hâtib (ra), iyi bir savaşçı olduğu kadar iyi de bir elçiydi. Hz. Peygamber döneminde iki defa Hz. Ebû Bekir döneminde bir defa elçilik görevi yaptı. İlk elçiliği Hz. Peygamber ile Ümmü Seleme arasında meydana gelecek evlilik içindi. Daha sonra Hz. Peygamber onu Mısır kralı Mukavkıs’a yolladı. O elçilik görevini layıkıyla tamamladı ve döndü. Dönüşte Hz. Peygamber’e hediyeler getirdi. Bu hediyelerden birisi de Hz. Peygamber’in cariye eşi Mariye idi. Son elçiliği ise yine Mısır’a oldu. Hz. Ebû Bekir onu ikinci defa Mısır’a elçi olarak gönderdi.

HÂTİB B. ABÎ BALTA‘AH AND HER LIFE

Abstract

Hâtib b. Abî Balta‘ah was one of the Holy Probhet’s Sahaba. He was also prominent Companion. He didn’t leave the side of the Holy Probhet after faith. As the Holy Probhet he emigrated from Makkah to Medina. He attended that ocured to war the period of Medina. He joined Ghazwa Badr, Uhud, Ditch, Bani Mustaliq and the conquest of Makkah. He was one of the Probhet’s archers. But before the conquest Mecca he tried to give information to the enemy. Hâtib, was a good fighter and also good ambassador. He made embassy mission twice period of Holy Probhet and once Hazrat Abu Bakr. The first of these was that Umm Salamah ocured in marriage with Holy Probhet. Afterward, Holy Probhet sent him to Egyptian king Muqawqis. He adequately completed the task of embassy and returned. He brought gifts in return to Holy Probhet. One of the gifts was Holy Probhet’s slave wife Mâriyah. His last embassy done to Egypt. Hazrat Abu Bakr sent him to Egypt second time as a embasyy.

Giriş

Sahâbe nesli, Hz. Peygamber’e iman eden, iman etmekle yetinmeyip bundan sonraki hayatlarını İslâm’a adayan, inandığı değerler üzerine fedakârlıklar sergileyen; böylelikle yeryüzünün en seçkin topluluğu olarak bilinen seçkin bir

Makalenin Geliş Tarihi: 11.05.2019

Makalenin Kabul Tarihi: 21.06.2019

* Ar. Gör. Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-mail: h.temir@hotmail.com

zümredir. Onlar, herhangi bir baskı ya da zorlama olmaksızın Hz. Peygamber'in getirdiği dini kabul edip, bir yandan yeni dinin vecibelerini uygulamaya çalışırken, diğer taraftan savaş ve barış gibi önemli hadiselerde yer almaktaydılar. Bu topluluk içerisinde bulunanların derecesi aynı değildi. Zira Mekke döneminde Müslüman olup işkence, zulüm, horlanma ve itilmelere maruz kalarak yurtlarını ve mallarını geride bırakarak göç eden muhacirin üstünlüğü bulunmaktaydı. Onlar, yaşadıkları tüm zorluklara rağmen Allah ve rasûlüne bağlılıklarını sürdürseler de bir kısmı kul olmanın verdiği eksiklikle hatalar yapmışlardı.

İşte ilk Müslümanlardan ve muhacirden olan, iki defa peygamberin elçiliğini yapan; ancak ciddi sayılabilecek hata yapanlardan birisi de Hâtıb b. Ebî Belte'a'dır. O, özellikle Mekke fethi sırasında müşriklere yazdığı mektupla dikkatleri üzerine çekmiştir. Çünkü yazdığı mektubun birçok yansıması vardı. Bu yüzden Hâtıb'ın (ra) hayatının tüm yönleriyle aydınlatılması gerektiğine inanıyoruz. Bu temenniyle Hâtıb'ın (ra) hayatını araştırmaya başladığımızda Arap dünyasında Mahmud Şit Hattâb'ın makalesiyle karşılaşmak güzel bir tevafuk oldu. Lakin bu araştırmacının değinmediği ve açıklanması gerekli olan bazı önemli meseleleri fark ettiğimizden dolayı onun hakkında yeni bir makale çalışmasının yapılması gerektiği fikri hasıl oldu. Dolayısıyla bu makalede Hâtıb'ın (ra) hayatı tüm detaylarıyla birlikte yeniden ele alınacaktır.

1. Doğumu ve Nesebi

Doğum tarihi her ne kadar kaynaklarda zikredilmese de, vefat ettiğinde (30/650 yılında) 65 yaşında olduğu bilindiğinden hicretten 35 yıl önce (m. 586-587 civarında) doğduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Hâtıb (ra), Hz. Peygamber'den yaklaşık olarak 18 yaş küçüktür. Babası Ebû Belte'a künyesiyle meşhur olan Amr,¹ annesi ise ismini

¹ Ebu Muhammed Cemâlüddin Abdümelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî, 1. Baskı (Beyrût: Darû'l-Kitab 1410/1990), 2: 324; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Çâbe fi Ma'rifeti's-Sâhâbe*, thk. Muhammed Abdülmenâm el-Berî-Abdulfettah Ebû Senne, 1. Baskı (Beyrût: Darû'l-İlmiyye, trz.), 1, 659; Muhammed İbn

ve kabilesini tespit edemediğimiz bir hanımdır.² Sa‘lebe isminde bir erkek kardeşi olduğu ve onun da sahâbe tabakasında yer aldığı bilinmekle birlikte [şayet varsa dahi] ailenin diğer fertleri hakkında bilgiye ulaşmak mümkün olmadı.³ Ona verilen ismin manasına gelince, ismi Arapça “Ha-ta-be” (حطب) kelimesinden türemiş olup, odun toplayan, odun ticareti yapan, gece karanlığında odun toplayan kişi manalarına gelmektedir.⁴ Künyesi ise biraz ihtilaflıdır, zira ona Ebû Muhammed,⁵ Ebû Abdullah⁶ ve Ebû Abdurrahman⁷ künyeleri verildiğine dair muhtelif rivayetler bulunmaktadır.⁸

Köken itibariyle Arap olan Hâtıb’ın (ra) ait olduğu soy silsilesini belirlemek için Arap nesep âlimlerinin ortaya koyduğu soy tabakalarına müracaat etmek gerekir. Buna göre o, nesep katmanlarının en başında yer alan Adnânî ve Kahtânî

Seyyidünnâs, *Uyûnu’l-Eser fî Fünûni’l-Megâzî ve’s-Şemâil ve’s-Siyer*, thk. Muhyiddîn Mustû-Muhammed el-İd el-Hadrâvî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1996), 2: 246.

² Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-Aşhâb*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 1. Baskı (Beyrût: Bicâvî, Dâru’l-Cil, 1412/1992), 1, 312.

³ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1, 461.

⁴ İbn Manzûr, “Hatabe”, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrût: Dârus’s-Sadr, trz.), 1, 321-322; Serdar Mutçalı, *el-Mu‘cem-û Arabbiyyi’l-Hadîs*, (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 178.

⁵ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru’s-Sadr, 1985/1405), 3: 114; Ebî Muhammed Abdullah b. Müslîm İbn Kuteybe, *el-Meârîf*, thk. Servet Ukkâşe, 1. Baskı (Kâhire: Dâru’l-Marife, 1981), 318; Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Zirikî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1417/1996), 1, 202; Ebû Abdullah Muhammed b. İshak b. Yahya b. Mende, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabri, 1. Baskı (Arabistan: Câmiatü’l-İmarât, 1426/2005), 1, 371; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata- Mustafa Abdülkadir Ata, 1. Baskı (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1412/1992), 5: 9; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1, 659; Mahmud Şit Hattâb, “Es-Sâhibû’s-Sefîr Hâtîb b. Ebî Belte‘a el-Lahmî”, *Risâletü’l-Halîci’l-Arabî*, Riyad 3/9 (1983): 134.

⁶ İbn Abdilber, *el-İstî‘âb fî Ma‘rifeti’l-Aşhâb*, 1, 312; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1, 659; Hattâb, *Hâtîb b. Ebî Belte‘a*, 134; Şah Muînüddîn Ahmed Nedvî, *Asr-ı Saadet (Peygamberimiz’in Ashabı)*, çev: Ali Genceli, 1. Baskı (İstanbul: Doğan Ofset, 1984), 2: 223; Nebi Bozkurt, “Hâtîb b. Ebû Belte‘a”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 444.

⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhi’l-Taberî*, 2. Baskı (Beyrût: Dâru’t-Turâs, 1387), 11, 675; Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Mende, *Fethü’l-Bâb fî’l-Künâ ve’l-Elkâb*, thk. Ebû Kuteybe, 1. Baskı (Riyâd: Mektebetü Kevser, 1417/1996), 460.

⁸ Arap örfüne göre bir kişi genellikle en büyük çocuğuyla künyelendirilir. Belki de onun lakapları ile çocuklarının lakapları karıştırıldı. Çünkü torunu Yahya’da Ebû Muhammed künyesiyle tanınırdı. Bkz. Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân, *Meşâhîru ‘Ulemâ’i’l-Emsâr*, thk. Merzuk Ali İbrahim, (İskenderiyye: Dâru’l-Vefâ, 1411/1991), 139.

ayrımında Kahtânilere mensuptur.⁹ Sonrasında ise Kahtâniler içerisinde yer alan Ans,¹⁰ Mezhic¹¹ ve Lahm¹² kabilesinden birine ait olduğu rivayet edilse de Lahm kabilesinden olduğuna işaret eden rivayetler daha doğru kabul edilir.¹³ Lahm kabilesi içerisinde ise Benî Râşide batınındandır.¹⁴ Bu belirlemelerden sonra onun nesep silsilesi şöyledir: Hâtıb b. Ebû Belte‘a b. Amr b. Umeyr b. Seleme b. Sa‘b b. Sehl b. el-Atyek b. Sa‘d b. Raşide b. Ezeb b. Cezîle b. Lahmî.¹⁵

Hâtıb‘ın (ra) eş ve çocuklarının kimlerden ibaret olduğunu tespit etmek, mevcut bilgilerle biraz zordur. Çünkü onun kaç defa evlendiği ve hangi cariyelerle birlikte olduğunu aktaran veya dolaylı da olsa bu konuda bilgiler sunan rivayetler maalesef yoktur. Bize ulaşan rivayetler daha çok onun Mekke‘de ailesi olduğundan, hicret esnasında onları Mekke‘de bıraktığından ve onların yaşama hakkını güvenceye almak için müşriklere mektup yazdığından bahsederler; ancak hiçbir yerde kaç evlilik yaptığından ya da hangi eşlerinden hangi çocuklar olduğundan bahisler bulunmazlar. Benzer şekilde onun birlikte olduğu cariyeler ve bunlardan olan çocukların isimleri de açıkça zikredilmez. Sadece tefsir ve hadis kitaplarında bir

⁹ Ebû Yusuf Ya‘kub b. Süfyân el-Fesevî, *Kitabû Mağrife ve‘t-Tarih*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, 1. Baskı (Beyrût: Müessesetü Risâle, 1401/1981), 1: 411; Ebû Zür‘a Abdurrahmân b. Amr ed-Dımaşkî, *et-Târîh*, thk. Şükrullâh Nimetullah el-Kûcânî, 1. Baskı (Dımaşk: Mecmeu‘l-Lügâtü‘l-Arabiyye, trz.), 576.

¹⁰ Mukâtîl b. Süleyman b. Beşir el-Ezdî, *Tefsîrû Mukâtîl b. Süleyman*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru İhyai‘t-Turâs, 1423), 4: 265.

¹¹ İbnü‘l-Esîr, *Üsdü‘l-Ğâbe*, 1, 659; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 133.

¹² İbn Kuteybe, *Maârif*, 317; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 133; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Mustafa Fayda, “Kahtân”, *DİA*, (İstanbul TDV Yayınları, 2001), 24: 201-202. Onun Necm b. Adıyy kabilesine mensup olduğu da söylenir. Bu hususta bkz. Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223.

¹³ Taberî, *Târîh*, 2: 644; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 132; Mehmet Ali Kıpçak, “Lahmîler”, *DİA*, (Ankara TDV Yayınları, 2003), 27: 54-55.

¹⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî, *Kitabü‘l- Meğâzi*, thk. Marsden Jones, 3. Baskı (Beyrût: Âlemü‘l-Kütüb, 1404/1984), 1, 154; İbn Sa‘d, 3: 114; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Târîhu‘l-İslâm ve Vefâyâtü‘l-Meşâhiri‘l-Âlam*, thk. Beşar Avvar Mağruf, 1. Baskı (Beyrût: Dâru‘l-Ğarbî‘l-İlmiyye, 2003), 2: 183; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 133.

¹⁵ İbn Hişam, 2: 324; İbn Kuteybe, *Maârif*, 317; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 202; İbnü‘l-Esîr, *Üsdü‘l-Ğâbe*, 1, 659; Ebu‘l-Fidâ el-Hafız İbn Kesîr, *el-Bidâye ve‘n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, Çev: Mehmet Keskin, 1. Baskı (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), 7: 257; Ebü‘l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn. Hacer el-Askalanî, *el-İsâbe fi Temyizi‘s-Sahâbe*, thk. Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber, 1. Baskı (Kâhire: Mektebetü İbn Teymîyye, 1993/1414) 2: 192; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 133. İbn Hibban onun için farklı bir silsile zikreder: *Hâtıb b. Ebî Belte‘a* b. Erdeb b. Harmele. Bkz. Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân, *Meşâhîru ‘Ulemâ‘i‘l-Emşâr*, thk. Merzuk Ali İbrahim, 1. Baskı (İskenderiyye: Dâru‘l-Vefâ, 1411/1991), 42.

tane Ümmü Veled'i olduğundan bahsedilir; lakin bu kadından olan çocuk/çocukların kimler olduğu da belirtilmez.¹⁶

Eşlerindeki bu belirsizlik çocuklarını tespitine de yansımıştır. Ona verilen künyeler ve bu konudaki rivayetler bir araya getirildiğinde onun Abdurrahman, Abdullah, Muhammed ve Eymen adlarında dört tane oğlu olduğunu söylenebiliriz. Bu çocuklardan Ebû Yahya künyesiyle tanınan Abdurrahman,¹⁷ Hz. Peygamber'in sağlığında doğmasına rağmen Buhârî, Müslim ve İbn Sa'd onu *tabiîn* kategorisinden sayarlar. Hadis rivayetinde ise *sikâ* olarak kabul edilen Abdurrahman, hicrî 68'de vefat etmiştir.¹⁸ Onun iki oğlundan Yahya meşhur rivayetçiler arasında sayılırken,¹⁹ diğer oğlu Abdullah'ın ismi Harre günü öldürülenler arasında zikredilir.²⁰ Hâtıb'ın (ra) diğer oğlu Muhammed de *tabiîn* neslinden olup, Kâsım isminde bir oğlu vardı.²¹ Tartışmalı da olsa Eymen de evine ilk defa kapı yapan kişi olarak nitelendirilir.²²

Ailesi hakkında sınırlı bilgilerin yanında doğum yeri, çocukluk dönemi ve aldığı eğitimler hakkında da bilgi bulunamayan Hâtıb'ın (ra) Mekke'nin fethi esnasında müşriklere mektup yazmasından hareketle okuma-yazma bildiğini söyleyebiliriz. Yine o, İslâmiyet'ten önce şairliği, okçuluğu ve süvariliği ile tanınırdı.²³ Dolayısıyla usta bir okçu olması, ticaretle uğraşması ve bu sebeple yolculuklar yapması da belirli bir kültürel birikime sahip olduğunu gösterir.

2. Geçim Durumu ve Şemâili

Câhiliye döneminin sonlarına doğru Mekke ve Medine önemli ticarî merkezlerden birisi olduğundan sahâbelerinin büyük çoğunluğunun geçim kaynağı

¹⁶ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli âni'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, (Kâhire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001), 3: 267.

¹⁷ İbn Sa'd, 5: 64; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 2: 827.

¹⁸ İbn Sa'd, 5: 64; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, thk. Muhammed b. Muîdhan, (Beyrût: Dâiretü'l-Me'arifi'l-Osmânî, 1393/1973), 5: 76; İbn Abdilber, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Aşhâb*, 2: 827.

¹⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 523.

²⁰ İbn Sa'd, 5: 251.

²¹ İbn Mende, *Fethü'l-Bâb*, 24.

²² Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Fâkihî, *Aşhâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsîh*, thk. Abümelik b. Abdullah Duheş, 1. Baskı (Beyrût: Dâru Hıdır, 1414), 3: 220; Kalkaşendî onun Hâtib b. Ebî Belta'a'nın kendisi olduğunu söyler. Bkz. Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'ş'a fî Sınâati'l-İnşâ*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, trz), 1: 485.

²³ İbn Sa'd, 3: 114; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 134.

ticaretti. Geçimini ticaretle temin edenlerden birisi de Hâtıb b. Ebî Belte‘a idi. Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla o gıda ve benzeri malları satan tüccardı.²⁴ Hatta Medine‘de kendisine ait bir aşçı dükkânının olduğu ve bu sayede ciddi bir servet edindiği de bilinmektedir.²⁵

Hâtıb‘ın (ra) Lahm kabilesini terk ederek Mekke‘ye gelişi ticaretle bağlantılı olmalıdır. Zira o, genç yaşta Mekke‘ye gelerek Kureyş kabilesinin batınlarından Esed b. Abdüluzzâ‘yla antlaşma (hilf)²⁶ yapmış ve buraya yerleşmişti.²⁷ Hatta onun ilk başlarda Benî Esed‘ten Amr b. Ümeyye b. el-Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ,²⁸ bir müddet sonra ise aynı soydan Zübeyr b. Avvam b. Huveylîd b. Esed b. Abdüluzzâ ile hilf antlaşması yaptığına dair rivayetler bulunmaktadır.²⁹

Hâtıb‘ın (ra) Mekke‘ye gelişi yukarıdaki rivayetlerle yani onun mesleğiyle izah etmek daha doğru olsa da onun buraya gelişi kölelikle ilişkilendirilir. Nitekim İbn Kuteybe gibi tarihçiler onun Ubeydullah³⁰ b. Humeyd b. Zübeyr b. Hâris b. Esed b. Abdüluzzâ b. Kusay‘ın mevlası (azatlı kölesi) olduğunu iddia etmişlerdir.³¹ Rivayete göre o, Ubeydullah‘ın kölesiydi ve efendisi onu mükatebe akdi³² serbest bırakmıştı. Ubeydullah, Uhud Gazvesinde Hz. Ali tarafından kâfirlerin saflarında

²⁴ İbn Sa‘d, 3: 115; İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Zehebî, *Siyer*, 2: 43; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 147.

²⁵ Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 228.

²⁶ Bkz. Abdullah b. el-Mus‘âb ez-Zübeyrî, *Kitâbu Nesebi Kureyş*, 3. Baskı (Kâhire: Dâru‘l-Maârif, trz.), 205; İbn Hişam, 2: 147; Ebû Zür‘a ed-Dımaşkî, *et-Târîh*, 644; Ebû Cafer Muhammed b. Habîb İbn Habîb, *Kitâbu‘l-Muhabber*, thk. Elisa Lichtenstadter, 1. Baskı (Beyrût: yy, trz.) 76; İbn Mende, *Ma‘rifetü‘l-Sahâbe*, 1, 371; İbnü‘l-Esîr, *Üsdü‘l-Ğâbe*, 1, 659; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Esmâu‘l-Sâhabe*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru‘l-Maârif, trz.), 1, 113; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 192; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Yusuf b. İbn Abdilber, *ed-Dürer fî İhtisâri‘l-Megâzî ve‘l-Siyer*, thk. Şevkî Dayf, 1. Baskı (Kâhire, yy, 1386/1966), 122.

²⁷ Nadir Özkuyumcu, “Hilf”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18, 29-30.

²⁸ İbn Sa‘d, 5: 64.

²⁹ İbn Hişam, 2: 323; İbn Kuteybe, *Maârif*, 317; el-Fesevî, *Kitâbu Mağrife ve‘l-Târîh*, 1, 411; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 354; İbnü‘l-Esîr, *Üsdü‘l-Ğâbe*, 1, 659; İbn Seyyidünnâs, 2: 246; W. Montgomery Watt, *Muhammad at Medina*, (Oxford: 1956), 112; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 134.

³⁰ Bazı kaynaklarda onun İsmi Abdullah olarak teleffuz edilse de doğrusunun Ubeydullah olduğu söylenir. Bkz. Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk b. Mende, *Müstahrec min Kütübi‘n-Nâs li‘l-Tezkire ve‘l-Müstetraf min Ahvâli‘n-Nâs li‘l-Ma‘rife*, thk. Ammar Hasan Sabrî, 1. Baskı (Bahreyn Vizâretü‘l-Adl, trz.), 2: 52.

³¹ İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; İbn Abdilber, *el-İstî‘âb*, 1, 312; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve‘n-Nihâye*, 3: 338; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 192; Hafız Ali Rıza, *Esmâu Ashâb-ı Bedir*, 1. Baskı (Kastamonu: Vilayet Matbası, 1320), 32; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 134.

³² Efendi ile köle arasında yapılan bu antlaşmaya göre köle çalışarak kendi bedelini efendisine öder.

öldürülünce Hâtıb (ra), müktebe ücretini Mekke'nin fethedildiği gün onun kardeşine ödeyerek hür olmuştu.³³ Mahmud Şît Hattab, Hâtıb'ın (ra) cahiliye döneminde ticaretle meşgul olmasını, şiirleriyle tanınmasını, iyi ata binmesini, okçu olmasını ve hür bir şekilde hicret etmesini göz önüne alarak onun köle olmadığını düşünmektedir.³⁴

Şemâiline gelince, o güzel görünümlü, hafif sakallı, kambur (yaşlandığı dönemde kambur olmuş olabilir), biraz kısa boylu ve kalın parmaklı bir kimse olarak tarif edilir.³⁵ O, vefakâr, iyiliği sever ve saf kalpli bir zat olarak da bilinirdi.³⁶

3. Müslüman Oluşu ve Hicreti

İbn Hacer, Mekke döneminde Müslüman olduğu bilinen Hâtıb'ın (ra) ilk Müslümanlardan birisi olduğunu söyler.³⁷ İbn Hacer'in rivayetini dikkate alan Mahmud Şît Hattab ise onun ilk Müslümanlardan olduğunu kanıtlamaya çalışır. Ona göre ilk Müslümanlardan birisi olan Zübeyr b. Avvâm'ın Hâtıb'ı (ra) himaye etmesi ve bu arada Hâtıb (ra) ile hilf yapmış olması, Hâtıb'ın (ra) da ilk Müslümanlardan biri olmasını beraberinde getirmiştir.³⁸ Aslında Hattab'ın Mekke'den Medine'ye hicret ederken Abdullah b. Zübeyr ile gitmesini bu görüşü doğrular; ancak Zübeyr b. Avvâm iki defa Habeşis'tana hicret etmesine rağmen Hâtıb'ın (ra) hicret etmemesi izaha muhtaçtır.³⁹ Hattab, bu durumu Hâtıb'ın (ra) Mekke'de şerefli birisinin himayesine girerek hicrete tenezzül etmemesiyle açıklasa da bu iddianın ispatı zordur. Bununla birlikte İbn Hacer'in onu ilk Müslümanlardan saymasını

³³ İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 134; Özkuyumcu, "Hilf", *DİA*, 18, 29-30. İbn Kuteybe Ubeydullah'ın Bedir gazvesinde öldürüldüğünü söylese de o gerçekte Uhud günü şehit edilmiştir. Bkz. Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî, *Ravdû'l-Unûf fî Tefsîri's-Sîreti'n-Nebevî li İbn Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekîl, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, trz.), 6: 81.

³⁴ Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 134.

³⁵ İbn Sa'd, 3: 114; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru Alâmu'n-Nübelâ*, 1. Baskı (Beyrût: Müesssetü Risâle, 1401/1981), 2: 43; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 228; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 147.

³⁶ İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 227; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 147.

³⁷ Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn. Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994/1415), 2: 155.

³⁸ Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 135.

³⁹ Belâzurî, *Ensâb*, 1, 202.

Mekke döneminde Müslüman olanların ilk ve öncü kabul edilmesi gibi genel bir değerlendirme olarak kabul edebiliriz.

Mekke döneminin zorluklarına katlanan Hâtıb (ra), Zübeyr b. Avvâm ile Medine'ye hicret etmeye karar verdiğinden⁴⁰ Hz. Peygamber'den sonra Medîne'ye ulaşmak durumunda kaldı. Çünkü Zübeyr b. Avvâm'ın, ticaret için Şâm'a gittiğinden onun dönüşünü bekledi ve bu yüzden hicret etmekte geç kaldı. Nitekim Zübeyr, Şâm dönüşünde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Peygamber ile karşılaşmış ve onlara hediyeler ikram etmişti. Onlardan ayrılıp Mekke'ye geldiğinde ise hicret yolculuğuna başlamış ve yanına annesi Safiye b. Abdulmuttalib ile halîfi Hâtıb'ı (ra) ve onun azadlısı Sa'd b. Havlî'yi alarak Medine'ye ulaşmıştı. Medine'ye ulaştıklarında el- Münzir b. Muhammed b. Ukbe'nin evinde konuk oldukları bilinmektedir.⁴¹

Hicretten beş veya altı ay sonra Müslümanların arasındaki kardeşlik bağı güçlendirmek amacıyla kardeşlik (Muâhât) tesis edildiğinde,⁴² Hâtıb (ra) da bu işten fazlasıyla nasibini aldı. İbn Sa'd'a göre Ruhayle b. Hâlid ile⁴³ İbn Hişâm ve Vâkîdî'ye göre ise Evs Kabilesinin Benî Amr b. Avfoğulları'ndan Üveyym b. Sâide ile kardeş kılındı.⁴⁴ İbnü'l-Cevzî ise ilk iki ismi saydıktan sonra üçüncü kişi olarak Ka'b b. Mâlik'i de katmaktadır.⁴⁵ Bu durumu değerlendiren Mahmud Şit Hattâb, ikinci

⁴⁰ Belâzurî, *Ensâb*, 1, 202; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 135.

⁴¹ İbn Sa'd, 3: 114; Belâzurî, *Ensâb*, 1, 202; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 2: 428; Watt, *Muhammad at Medina*, 112; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 135.

⁴² M. Asım Köksal, "Müslümanlar Arasında Kardeşlik Kurulması", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 8/84-85 (1969): 159-165; Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Medine Döneminde Tesis Ettiği Kardeşleştirme (Muâhât) Projesinin Günümüz Bireysel ve Toplumsal Hayatı Açısından Önemi Ve Analizi", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara 4/43 (2007): 59-82; Mustafa Arslan, "İlk Müslüman Toplumun Oluşumu ve Hz. Muhammed (sav): Kardeşleştirme Örnek Olayı Üzerine Tarihsel Bir Din Sosyolojisi İncelemesi (III)", *Eski Yeni: Üç Aylık Düşünce Dergisi*, 25 (2012): 120-134.

⁴³ İbn Sa'd, 3: 114; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 72; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 135.

⁴⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîdî, *er-Ridde ma'a Nebezeti min Futûhu'l-İrâk*, thk. Yahyâ el-Becûrî, (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1410/1990), 34; İbn Hişâm, 2: 147; İbn Abdilber, *Dürer*, 99; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 4: 304; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 338; Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Tarihü İbn Haldun*, thk. Halil Şahhade -Süheyl Zekkâr, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1421/2000), 2: 424; Mehmet Efendioğlu, "Uveyym b. Sâide", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 240.

⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 72.

rivayetin daha doğru olduğunu söylese de⁴⁶ muâhâta katılan bazı kimselerin üç kişiye kadar kardeş kılındığı dikkate aldığımızda onun üç kişiyle kardeş kılınmasının mümkün olabileceğini söyleyebiliriz.

4. Katıldığı Savaş ve Antlaşmalar

Hz. Peygamber'in Medîne'ye hicretlerinden bir süre sonra cihada izin verilmesiyle sahâbe için yeni bir süreç de başlamış oldu. Düzenlenen gazve ve seriyelerle sahâbenin İslâm'a olan bağlılıklarının sınanmalarının vakti gelmişti. Bu imtihanda Allah ve Rasûlüne olan bağlılığını yineleyenlerden birisi de Hâtıb (ra)'tı. Onun katıldığı savaş ve antlaşmaları altı başlık altında inceleyebiliriz:

4.1. Bedir Gazvesi

İnsanlık tarihinde ilk defa icra edilen faaliyetler her zaman kıymetli olmuştur. Bundan dolayı İslâm Tarihi'nde de ilklere yer verilerek *Evâil* diye adlandırılan bir araştırma sahası oluşturulmuştur. Bu alanda önemli görülerek ilkler arasında zikredilen hadiselerden birisi de Bedir Gazvesi'dir.⁴⁷ Çünkü o, Müslümanlar ile müşrikler arasındaki ilk çarpışmadır. Bu yüzden Bedir'e katılan yaklaşık 313 sahâbe İslâm Tarihinde *Ehl-i Bedir* veya *Ashâb-ı Bedîr* şeklinde ayrı bir tasnife tabi tutulmuştur. Onların bu savaştaki fedârlıkları Allah (cc) tarafından övülürken, Hz. Peygamber tarafından da onlar "*Bedir ya da Hudeybiye'de bulunanlar, asla ateşe girmeyecektir.*"⁴⁸ şeklinde müjdelenmişlerdir.⁴⁹ Bu faziletlerinden dolayı İslâm Târîhi müellifleri onlara ayrı bir önem vererek haklarında müstakil eserler yazmaya gayret sarfetmişlerdir.⁵⁰ Şairler şiirlerini, edebiyatçılar methiyelerini ardı ardına sıralamış ve

⁴⁶ Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte 'a*, 135.

⁴⁷ Ebû Abdullah el-Esedî el-Kureyşî Urve b. Zübeyr, *Meğâzi*, thk. Mustafa Azâmî, 1. Baskı (Riyad: Mektebet't-Terbiyyetü'l-Arab, 1981), 131-135; Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî eş-Şamî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayrî'l-İbâd*, thk. Mustafa Abdulvahid, (Kâhire: yy, 1990/1410), 4: 31.

⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 493.

⁴⁹ Buhârî, *Meğâzi*, 9.

⁵⁰ Abdullatif b. eş-Şeyh Ahmed el-Bukâî, *Ehlü Bedir*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru Lübnan, 1409/1989), 60; Seyyîd b. Hüseyin Afânî, *Envârü'l-Fecr fî fadâilî Ehl-i Bedir*, 1. Baskı (Cidde: Dâru Mâcid, 1428/2006), 2: 383; Halil el-Girîdî, *Ashâb-Bedir*, 1. Baskı (İstanbul: Buhara Yayınları, 2008), 38.

hatta Ramazan ayının 17. gecesinin Bedir günü olarak kutlanması dahi teklif edilmiştir.⁵¹

Bedir'e katılarak ilklerden olma şerefine nail olanlardan birisi de Hâtıb b. Ebî Belte'a dır.⁵² O, bu savaşa tek başına katılmamış olup, onun halîfi Zübeyr b. Avvâm, azadlı kölesi Sa'd b. Havlî ve başka bir kölesiyle savaşta yer almıştır.⁵³ Bedir gazvesinde onun üstlendiği rol ve görevler ayrıntılı bir şekilde belirtilmese de uzman olduğu okçuluk vazifesiyle görevlendirilmiş olması muhtemeldir. Yine bu savaşta Benî Esed b. Abduluzza'dan birisini esir aldığı da rivayet edilmekle birlikte esir aldığı kişinin kimliği noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Vakıdî, esir alınan kişinin Hâris b. Âid b. Esed,⁵⁴ Belâzurî ise Hüveyris b. Abbad b. İbn Esed olduğunu iddia ederler.⁵⁵ Bu iki rivayetin detayına inildiğinde hangi ismin esir alındığına dair ipuçları elde edilebilir. Nitekim Bedir Gazvesinde esir alınan müşrikleri kabilelerine göre zikreden Vakıdî, Benî Esed kabilesine ait 3 kişinin ismini verir ve bunlardan birisi de Hâris'tir. Hatta o, Hâris'in 4 bin dirhem fidye karşılığında Osman b. Ebî Hûbeyşe tarafından kurtarıldığından da bahseder.⁵⁶ Hüveyris ismini veren Belâzurî ise bu kişi ile Osman b. Hüveyris arasında bir bağlantı kurmaya çalışır. Fakat Osman, Hristiyan olup, Rum imparatorunun yanına gittiği ve İslamiyet'ten önce öldüğü bilindiğinden onun rivayeti problemlili gözükmektedir.⁵⁷ Bu sebeple birinci rivayet daha makul olduğunu söyleyebiliriz.

4.2. Uhud Gazvesi

Hicretin 3. yılında 3 bin kişilik Mekke ordusunun Müslümanların üzerine geldiği haberini alan Hz. Peygamber, ashabıyla istişare ederek sefer hazırlıklarını başlattı. Müşrik ordusunun Uhud Dağı'nın ön tarafına yerleştiklerini görünce, o da

⁵¹ Muhammed Ali Kutup, *Peygamberimizin Savaşları*, çev: Nedim Yılmaz, 1. Baskı (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1986), 16-17.

⁵² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 130.

⁵³ İbn Hişam, 2: 323; Vakıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 1: 105; İbn Sa'd, 3: 50; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 276; İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 476; Zehebî, *Esmâu's-Sâhabe*, 1: 114; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 276.

⁵⁴ Vakıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 1: 140.

⁵⁵ Belâzurî, *Ensâb*, 1: 302.

⁵⁶ Vakıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 1: 140.

⁵⁷ Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 136.

İslâm ordusunu uygun bir konuma yerleştirdi.⁵⁸ İslâm ordusunun arka taraftan herhangi bir saldırıya maruz kalmaması için de *Ayneyn Tepesine* Abdullah b. Cübeyr komutasında 50 okçu görevlendirdi.⁵⁹ Bu okçulardan birisi de Hâtıb b. Ebî Belte‘a idi.⁶⁰ Hz. Peygamber okçulara: “*Ne şartta olursa olsun burayı asla terk etmeyin. Hatta bizlerin cesetlerini akbabaların parçaladığını görseniz dahi ayrılmayın.*” tenbihinde bulundu ve savaşın kaderini onlara emanet etti.⁶¹

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra bozguna uğrayan Mekke ordusunun kaçtıklarını gören okçular “*Savaş bizim lehimize sonuçlandı.*” diyerek ganimetten pay almak üzere yerlerini terk etmeye başladılar. Abdullah b. Cübeyr’in ikazına rağmen 50 okçudan yaklaşık 40 tanesi yerinden ayrılarak savaş meydanına indi.⁶² Okçuların durumları Kur’an-ı Kerîm’de şöyle tasvir edilir: “*Sizden kiminiz dünyayı istiyordu (ganimete koştu), kiminiz ahireti istiyordu (onlar şehit olana kadar yerlerinde kaldı). Sonra sizi imtihan etmek için, sizi onlardan geri çevirdi (mağlup olup geri döndünüz) ve andolsun ki, (buna rağmen) sizi affetti.*”⁶³ Bu ayrılışın ardından Abdullah ve yanında sabit kalanlar şehit edildiler. Hâtıb (ra) ise savaş meydanına inenler arasındaydı. Hâtıb’ın (ra) savaş meydanına inmesi belki Uhud’un kaybedilmesine sebep oldu; ancak ileride daha hayırlı hizmetler yapması için de bir fırsatın kapısını araladı. Yerini terkeden okçuların durumu hakkında görüş bildiren Cübbaâî bu durumun hayırlı olan kısmını şöyle ifade eder: “*Eğer onlar yerlerini terk edenler de*

⁵⁸ İbn Hişam, 3: 28; Esîr, *Kâmil*, 2: 129.

⁵⁹ İbn Sa‘d, 2: 39; Mehmet Azimli, “Uhud Savaşı Etrafında Bazı Mülâhazalar”, *Hikmet Yurdu*, 3/5 (Ocak-Haziran 2010): 13; Edward Sell, *Battle of Badr and Uhud*, (London: yy, 1909), 52; Fatih Erkoçoğlu, “Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2011), 319-350.

⁶⁰ İbn Hişam, 3: 77; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 1: 243; İbn Sa‘d, 3: 114; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 323; Zehebî, *Siyer*, 2: 43.

⁶¹ İbn Sa‘d, 2: 39; Esîr, *Kâmil*, 2: 129; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 47; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz Peygamber'in Savaşları*, 1. Baskı (İstanbul: İSAM yayınları, 2010), 117-118.

⁶² Dîmeşkî, 4: 219; Sell, *Battle of Badr and Uhud*, 52; Mustafa Fayda, “Abdullah b. Cübeyr”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1: 93.

⁶³ Ali İmran, 3/152.

orada kalsalardı belki faydasız yere öldürüleceklerdi. Bu sebeple yerlerinden ayrılmaları caizdir”⁶⁴

Okçuların yerini terk etmesiyle savaşın kaderi bir anda değişti. Müslümanların kazanmak üzere oldukları zafer hezimete dönüştü. Bu yenilgi Hz. Peygamber’in de yaralanmasına neden oldu. Alt azı dişi kırıldı, dudağı yarıldı, gözünün önünde ve alnında saçının başladığı yere kadar yara aldı.⁶⁵ O, yaralarını temizlemek için yüzünü yıkadığı esnada Hâtıb (ra): “*Bunu kim yaptı?*” diye sordu. Hz. Peygamber Utbe b. Ebî Vakkas’ın adını verdiğinde Hâtıb (ra), Utbe’nin nerede olduğunu sordu. Onu bulup başını kestikten sonra kesik başını Hz. Peygamber’e getirdi. Hz. Peygamber onun bu hareketini takdir ederek iki defa “*Allah senden razı olsun.*” dedi.⁶⁶

Hâtıb’ın (ra) Hz. Peygamber’in intikamını almasının yanında Uhud’ta ayrı bir etkisi daha vardır. Zira onun hem azadlı kölesi hem de arkadaşı olan Sa’d b. Havlî bu savaşa katılmış ve şehit edilmişti.⁶⁷

4.3. Hendek ve Benî Mustalîk Gazvesi

Uhud Gazvesinin ardından müşriklerin farklı kabilelerin katılımıyla oluşturdukları Ahzab ordusunun Medîne’ye yürüdüğü haberi Hz. Peygamber’e ulaşınca onları durdurmak adına Medîne’de hendekler kazıldı. Bu sıralarda Müslüman ordusu içerisinde yer alan ve hendek kazan askerlerden birisi de Hâtıb (ra)’tı.⁶⁸ Kazılan hendekler neticesinde savunma savaşına dönüşen bu gazvede fiilî çatışmalar az olduğundan Hâtıb’ın (ra) buradaki rolünü tespit etmek zordur.

Hendek’ten sonra cereyan eden Benî Mustalik Gazvesine de katılan Hâtıb’ın (ra) yararlılık gösterdiğine işaret eden rivayetler bulunmaktadır. Nitekim sefer sırasında İslâm ordusu susuz kalınca Hz. Peygamber Hâtıb’a (ra) kuyu kazmasını

⁶⁴ Fahrüddîn er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev: Suat Yıldırım ve ark., 1. Baskı (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 7: 118.

⁶⁵ İbnü’l-Esîr, *Kâmil*, 2: 131.

⁶⁶ Zehebî, *Siyer*, 2: 44; Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî, *Şerhu’z-Zerkanî âlâ Mevâhibî’l-Lediünniye*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru Kitabu’l-İlmiyye, 1417/1996), 2: 423-424.

⁶⁷ İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 328; Cüneyt Eren-Halit Erboğa, *Şühedâ-i Uhud*, 1. Baskı (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 117.

⁶⁸ İbn Sa’d, 3: 114; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Afânî, 2: 384.

emretmiş, o da kuyuyu kazmış ve onun kazdığı kuyu ile bütün ordu susuzluğunu gidermişti.⁶⁹

4.4. Hudeybiye Antlaşması

Hudeybiye Antlaşmasından önce yapılan Rıdvân Bey'atı'nda yer alanlardan birisi Hâtıb (ra) idi. Onun bey'atının önemini anlamak için Hudeybiye'nin nasıl gerçekleştiğine kısaca bakmak faydalı olacaktır. Hz Peygamber birgün rüyasında ashabıyla birlikte Mekke'ye girdiğini, Kâbe'nin anahtarını teslim alarak vakfe yaptığını gördü. Bu rüya üzerine Hz Peygamber yaklaşık 1400 kişilik bir grupla silahsız bir şekilde yola çıktı.⁷⁰ Umre maksadıyla yola çıktıkları için yanlarına silah almadılar. Yolda ihrama girdiler ve kurban etmek üzere yanlarına develer aldılar. Mekke yakınlarına gelince Hz. Peygamber Müşriklere elçi gönderdi. Aslında Hudeybiye elçi trafiğinin en çok kullanıldığı bir arenaydı. İlk önce Hırâş b. Ümeyye el-Kâ'bî el-Huzâî Mekke'ye gönderdi. Fakat müşrikler onun devesinin ayaklarını keserek geri yolladılar. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Osman'ı gönderdi. Hz. Osman, Ebân b. Said'in koruması altında Mekke'ye girdi ve orada 3 gün kaldı.⁷¹

Hz. Osman'ın gelişinin gecikmesi huzursuzluk yarattı. Tam da bu sırada Hz. Peygamber'e onun öldürüldüğü bilgisi ulaştı.⁷² Hz. Osman'ın öldürüldüğü söylentisi yayılınca Hz. Peygamber ashabını topladı: *"Kureyş kavmi ile çarpışmadan ayrılmayacağız."* dedi. Sonra bir ağacın altına gelerek: *"Allah bana sizden biat almamı emretti."* dedi. Orda bulunan sahâbenin tamamı biat etti.⁷³ Hudeybiye'de Hz. Peygamber'e ilk biat eden Sinan b. Ebî Sinan idi. Daha sonra orada bulunalar biat ettiler. Bunlar içerisinde Hâtıb (ra) da vardı.⁷⁴ Hz. Peygamber onlara: *"Sizler yeryüzü halkının en hayırlılarısınız."* Yine: *"Ağaç altında biat edenler cehennem görmeyecektir."*

⁶⁹ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 425; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 137.

⁷⁰ İbn Hişam, 3: 255; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 571; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 293; Şami, 5: 57; Hafız Muhammed el-Hakîmî, *Merviyât Gazâvatü Hudeybiye*, 1. Baskı (Riyad: Dâru İbn Kayyîm, 1411/1990), 35.

⁷¹ Hakîmî, 124.

⁷² Dimeşkî, 5: 78.

⁷³ Muhammed b. Afî el-Bâcûrî el-Hudarî, *Nuru'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*, (Mısır, yy, 1315), 259; Hakîmî, 139-151.

⁷⁴ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 603; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 137.

dedi.⁷⁵ Bu iltifatların benzerine Bedir’de mazhar olan Hâtıb (ra), Hudeybiye ile İslâm dini nezdindeki yerini sağlamlaştırdı.

Hz. Peygamber, Hudeybiye’de on kişiye ailelerini görmeleri için Mekke’ye girmelerine müsaade etmişti. Bu kimselerin Hz. Osman’ın velayeti altında girdiği söylendiği gibi gizlice girdikleri de söylenir. Bunlardan birisi de Hâtıb (ra) idi.⁷⁶⁷⁷

4.5. Mekke’nin Fethi

Hâtıb b. Ebî Belte‘a’nın İslâm tarihindeki en önemli rolü hiç şüphesiz Mekke’nin fethi sırasındadır. Çünkü o, gizli tutulan bu savaşı müşriklere bildirmesiyle dikkatleri üzerine çekmişti. Dolayısıyla onun buradaki rolünü tam olarak anlamak için İslâm ordusunu Mekke’nin fethine sürükleyen sebeplerden başlamak gerekir. Hudeybiye anlaşmasıyla sağlanan sulhün üzerinden henüz yirmi iki ay geçmişti ki, müşriklerin desteklediği Benî Bekirîler, Müslümanların antlaşması olan Huzâalılara saldırdı.⁷⁸ Gece vakti verilen baskında Huzâa’dan yirmi kişiden fazla insan öldürülünce⁷⁹ Huzâa kabilesinden Amr b. Sâlim beraberine aldığı kırk atlı grupla birlikte Medîne’ye gelerek durumu Hz. Peygamber’e arz etti. Hz. Peygamber, yaşanan hâdiseye çok üzüldü ve “Eğer Benî Ka’b’a yardım etmezsem yardım görmeyeyim.” demekten kendini alamadı.⁸⁰ Fakat hemen savaşa karar vermeyip, önce Mekke’ye bir elçi yolladı.⁸¹

Mekke’ye giden elçi bir netice elde edemeyine Hz. Peygamber, savaş için gerekli çalışmaları başlattı. Hazırlıkları başlatılan bu savaş, Mekke müşrikleri üzerine

⁷⁵ Müslim, *Fedâiü’s-Sahâbe*, 163.

⁷⁶ Mekke’ye gizlice girenler: Kürz b Câbir e-Fihri, Abdullah b. Süheyl b Amr b. Abdışems, Abdullah b. Hûzafe es-Sehmî, Ebû’r-Rûm b. Umeyye el-Abderî, Ayyâş b. Ebî Rabi’a, Hişam b. Âs b. Vâil, Abdi Şems Kabilesinde Ebû Hatim b. Amr, Umeyr b. Vehb el-Cümhî, Abdullah b. Ebî Ümeyye idi. Bu hususta bkz. Dimeşkî, 5: 78.

⁷⁷ Dimeşkî, 5: 77-78.

⁷⁸ Ünal Kılıç, *Psikolojik Taktik Ölümsüz Zafer Mekke’nin Fethi*, 1. Baskı (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2009), 39.

⁷⁹ İbn Sa’d, 2: 134; Ahmed b. Abû Yakub el-Ya’kûbî, *Târihu’l-Yakûbî*, thk. Abülminir Mühenna, (Beyrût: yy, 1413/1993), 2: 38; Şamî, 5: 305; Süleyman b. Mûsa el-Kelâî el-Endülüsî, *el-İktifâ bâma Tedâmmenehü min Meğâzi Resûlallah ve Selâsete’l-Hûlefâ*, thk. Kemaleddîn İzzettin Ali, 1. Baskı (Beyrût: yy, 1997), 2: 215; Ebu Hasan Ali en-Nedvî, *Rahmet Peygamberi*, çev: Abdulkerim Özaydın, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 291; Kılıç, 41.

⁸⁰ İbn Sa’d, 2: 134; Kılıç, 45.

⁸¹ Kılıç, 47.

yapılacak olan ilk taarruz hamlesiydi. Hz. Peygamber ise kutsal Kâbe'nin bulunduğu bir şehirde kan dökmek istemiyordu. Bu sebeple savaşın istikameti gizli tutulmalıydı ve bu yüzden muhariplere bir açıklama yapılmadan hazırlanmaları emredildi. Öyle ki, ordunun istikametini merak eden Hz. Âişe'nin soruları dahi cevapsız kaldı. Hz. Âişe gibi babası Hz. Ebû Bekir de seferin istikametinden habersizdi. Bilgi almak için kızına "Kızım, Rasûlullah hazırlık yapmanızı mı istedi?" diye sorduğunda Hz. Âişe: "Evet, sen de hazırlan dedi." cevabını verdi. Hz. Ebû Bekir "Acaba hedefin neresi olduğunu biliyor musun?" diye sorduğunda Hz. Âişe sadece "Vallahî bilmiyorum." diyebilirdi.⁸²

Hz. Peygamber, savaş için hazırlıkların yapıldığı ilk zamanlarda sefer hakkında kimseye bilgi vermedi. Fakat bir müddet sonra kendisine yakın kimselerle durumu açtı.⁸³ Nitekim bu sıralarda Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e seferin istikametini sorduğunda "Kureyş üzerine" cevabını almayı başardı. Bundan sonra Hz. Peygamber çevresinde bulunan az bir grupta savaşın istişaresini yaptı ve istişare heyetindeki üyelerden birisi de Hâtıb b. Ebî Belte'a idi.⁸⁴ Çünkü o, Hz. Peygamber'in güvendiği kimselerdendi.⁸⁵ Hz. Peygamber, istişare ettiği bu kişilere sefer hazırlıklarını gizli tutmalarını sıkı sıkıya tembih ettiği gibi her ihtimale karşı önlemlerini de aldı. Öncelikle Medine civarına gözcüler yerleştirerek giriş çıkışı kontrol altında tuttu. Bu çalışmalar ile birlikte dua etmeyi de ihmal etmedi ve son zamanlarda: "Allah'ım onların (Mekkelilerin) gözlerini kör et. Beni aniden bulsunlar."⁸⁶ veya "Allah'ım şehirlerine varıncaya kadar Kureyş'e hiçbir casus ve haberci ulaştırma" şeklinde niyazlarda bulundu.⁸⁷

⁸² Mahmud Şit, Hattâb, *Komutan Peygamber*, çev: Ahmet Ağırakça, 1. Baskı (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988), 225.

⁸³ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 796; Martin Lings, *Muhammed: His Life Based On The Earliest Sources*, 292.

⁸⁴ Taberî, *Târîh*, 3: 48; Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerif Şerhi*, çev: Mehmet Yaşar Kandemir, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2012), 2: 187; Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-Lâtîfî'ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecdî-i Sarîh Tercemesi*, çev: Kamil Miras, 1. Baskı (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978), 11: 197.

⁸⁵ William Muir, *The Life of Mahomed*, (London: 1861), 113.

⁸⁶ İbn Sa'd, 2: 134; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 324.

⁸⁷ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 796; Ya'kûbî, 2: 38; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 2: 205.

Şu hususu belirtmek gerekir ki, Huzâalıların öldürülmesi Medine'nin gündemine oturmuş ve toplumun öncelikli konulardan birisi olmuştu. Hz. Peygamber sefer için hazırlıklar yapması hedefte Mekke'nin olğunu akla getirmekteydi. Ancak o, seferin hedefini açıklamadığı gibi hedef şaşırtmak için bazı taktikler de uyguladı. Tabi bu arada anlaşmaya riayet etmeyen Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'den misli bir hareket bekliyordular. Fakat onlar da bunun yerini ve zamanını bilmiyorlardı. İşte böyle bir ortamda Hâtıb b. Ebî Belte'a Mekke müşriklerine şöyle bir mektup yazdı:⁸⁸

"Hatıb b. Ebî Belte'a'dan Mekkeli falan falana... Rasulûllah gece karanlığı gibi bir ordu ile üzerinize gelmektedir. Tıpkı sel gibi akıp gelmektedir. Allah'a yemin ederim ki, o yalnız başına üzerinize gelecek olursa Allah size karşı ona yardım edecektir. Çünkü Allah, ona vaad ettiği şeyi gerçekleştirecektir."⁸⁹

Mektubun orijinal metni elimizde olmadığından mektubun içeriği hakkında farklı iddialar da ortaya atılmıştır. Nitekim İbn Sellâm'ın tefsirinde bu mektubun şöyle olduğunu rivayet edilmiştir: "*Kuşkusuz Muhammed ordusuyla harekete geçti. Ya size ya da başkasına karşıdır. Ona göre tedbirinizi alın.*"⁹⁰ İbn Ukbe ise mektupta şu ibarelerin de olduğunu söyler: "*Kuşkusuz Allah Rasûlü savaş ilanı yapmıştır. Sizden başkasına yöneleceğini sanmıyorum. Ben bu mektubumla size yardımım dokunsun istedim.*"⁹¹ Bu mektupların muhatapları ise Mekke müşrikleriydi. Özellikle Saffan b. Ümmeyye, İkrime b. Ebî Cehil ve Süheyl b. Amr'dı.⁹²

Mektup olayında merak edilen ilk soru Hâtıb'ın (ra) zamanlamasıdır. Çünkü Müşrikler ile yapılan diğer savaşlarda böyle bir işe girişmemişken şimdi niçin bu işe karışmıştı? Daha açık bir ifadeyle önceki muharebelerde neden casusluk yapmamıştı da burada böyle bir hareket etmişti? Bu sorunun cevabı Müslümanların içinde bulunduğu durumla izah etmek mümkündür. Çünkü Müslümanlar daha önceleri

⁸⁸ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 797; Taberî, *Târîh*, 3: 48; İbn Abdilber, *Dürer*, 226; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 325; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193; Rıza, 33; Muir, 113; Watt, *Muhammad at Medina*, 112; Bukâî, 60.

⁸⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 477; Dimeşkî, 5: 252; Bukâî, 60.

⁹⁰ Dimeşkî, 5: 252.

⁹¹ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2, 798; Dimeşkî, 5: 252; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138.

⁹² Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138.

müşriklere karşı savunmaydılar ve bundan önce savaşların kararı bizzat müşriklere verilmekteydi. Dolayısıyla Bedir, Uhud ve Hendek'te istihbarî bilgi Mekkeliler için çok önemi yoktu. Mekke'nin fethinde ise durumlar değişmişti. Zira fetih kararı Hz. Peygamber tarafından alınmıştı ve müşriklere bundan haberdar değillerdi.

Hâtıb (ra), mektubu yazdıktan sonra Mekke'ye götürmesi için o günlerde Medîne'ye gelmiş olan bir cariyeyle teslim etti.⁹³ Bu kadının kimliği hakkında farklı iddialar bulunmaktadır. İbn İshak ve Vakıdî onun Müzeyne kabilesinden Kenûd olduğunu söylerler.⁹⁴ Yine İbn İshak'ın başka rivayetçilerden edindiği bilgiye göre o Muttaliboğullarının azadlı cariyesi Sâre'dir.⁹⁵ Ya'kûbî gibi bazı tarihçiler ise bu kişinin Sâre olduğunu söyler ve onun Ebû Leheb'in kölesi olduğunu iddia ederler.⁹⁶ İbn İshak'taki rivayeti değerlendirecek olursak, sadece Muhammed b. Ca'fer'in onun Kenûd olduğunu bildirmesine karşılık diğer rivayetçilerin Sâre üzerinde ittifak kılmaları bu kadının Sâre olma ihtimalini artırmaktadır. Ayrıca tam bu sıralarda Sâre'nin Hz. Peygamber'in yanına gelerek onunla görüşmesi, tekrar Mekke'ye dönmesi bu olayın failinin Sâre olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Gerçekte Sâre, Amr b. Haşim b. Abdulmuttalib b. Abdulmenaf'ın kölesiydi.⁹⁷ O, ağıtlı türküler söyleyen bir şarkıcı (Muğanni) olup, Mekke'de iken Hz. Peygamber'e eziyet eder ve Müslümanlar aleyhine şarkılar söylerdi.⁹⁸ Mekke'nin fethi öncesinde maddi sıkıntılarını gidermek için Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına gelmişti.⁹⁹ Hz. Peygamber ile aralarında şöyle bir diyalog geçmişti. Hz. Peygamber ona: "Müslüman

⁹³ Taberî, *Târîh*, 3: 48.

⁹⁴ Vâkıdî, 2: 798; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Taberî, *Târîh*, 3: 48; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476; Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve ve Mağrifeti Ahvali Sâhibe's-Şerîyye*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988/1408), 5: 16; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138. Vâkıdî Benî Müzeyne'den Sâre isminde birisi olduğundan bahseder. Acaba Kenud'un takma adı Sâre miydi? Sorusu akıllara gelmektedir. Bu hususta bkz. Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 2: 790

⁹⁵ İbn İshak, 2: 520; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 48; Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *Kitabü'l-Ahkâmu's-Sultaniyye ve'l-Vilayâti't-Diniyye*, thk. Muhammed Mübarek el-Bağdadî, (Kuveyt: Mektebetü Dâru İbn Kuteybe, 1409/1989), 100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476; Dimeşkî, 5: 252; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 225.

⁹⁶ Ya'kûbî, 2: 38.

⁹⁷ İbn Sa'd, 2: 136; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Beyhakî, 3: 152; Bedreddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-Ğârî Şerhî Sahihî'l-Buhârî*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, trz), 19: 229.

⁹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 500.

⁹⁹ Belâzurî, *Ensâb*, 1: 360-361.

olarak mı geldin?" diye sorduğunda o: "Hayır" dedi. "Peki, muhacir olarak mı geldin?" diye sorunca o yine: "Hayır" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Seni buraya getiren sebep nedir?" dediğinde Sâre: "Efendilerim Bedir gününde öldüler, yani öldürüldüler. Böylece ben ihtiyaç içinde kaldım. Bana yardım ediniz borç içindeyim." dedi. Hz. Peygamber ona yardım etmesi için Muttaliboğullarını görevlendirdi. Onlar da kadını giyindirip kuşandırdılar, bineğini ve azağını hazırladılar.¹⁰⁰ Başka bir rivayete göre Sâre, Müslüman olarak Medine'ye geldi ve: "Şarkı söylemeyi bıraktım." dedi ve istediği yardımı elde edip, Mekke'ye döndüğünde tekrar irtidat etti.¹⁰¹ Fakat Beyhâkî onun her daim müşrik kaldığını söyler.¹⁰²

Sâre, Medine'de arzuladığı yardıma nail olduktan sonra Mekke'ye dönmeye karar verdi ve bu sıralarda Hâtib (ra) ile görüştü. Hâtib (ra) ona elindeki mektubu Mekke müşriklerine ulaştırması karşılığında ücret teklif etti.¹⁰³ Bu ücretin miktarı bir dirhemden on dirheme¹⁰⁴ kadar çıkarıldığı gibi onun on dinar olduğunu da söyleyenler vardır.¹⁰⁵ Hatta paranın yanında bir de elbise verdiği söylenir.¹⁰⁶ Hâtib (ra) onunla ücrette anlaştıktan sonra şöyle bir tembihte bulundu: "Bunu elinden geldiği kadar gizli tut, sakın yoldan gitme. Çünkü yollarda nöbetçiler vardır."¹⁰⁷ Kadın uyarıyı dikkate alarak mektubu saç örgüsünün arasına gizledi ve üzerini saçlarıyla örttü. Yola çıktığında ana yolu terk ederek Mahacca'nın solundan Fulûk'a oradan da Akik'te yoluna ve¹⁰⁸ daha sonra Hâh bahçesine ulaştı.

Sâre'nin sakladığı mektup fethi engelleyecek içeriğe sahip olduğundan bu mektubun Mekke'ye ulaşmadan ele geçirilmesi şarttı. Bu sırada Hz. Peygamber'in

¹⁰⁰ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 860; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21: 430; Ebul Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâikî't-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvil fî Vücuhi't-Te'vîl*, thk. Ahmed Abdu'l-Mevcud- Ali Muhammed el-Muavved, 1.Baskı (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1418/1998), 6: 87.

¹⁰¹ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 790; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 360-361.

¹⁰² Beyhakî, 3: 152.

¹⁰³ İbn Hişam, 4: 39; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476.

¹⁰⁴ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21: 430; Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, 1. Baskı (İstanbul: Ücdal Neşriyat, trz.), 13-14: 5870; Dimeşkî, 5: 252.

¹⁰⁵ Mukâtil b. Süleyman, 4: 297; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6: 87; Hâlidî, 3: 387.

¹⁰⁶ Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 21: 430.

¹⁰⁷ Dimeşkî, 5: 252; Hâlidî, 3: 387.

¹⁰⁸ Dimeşkî, 5: 252; Hattâb, *Hâtib b. Ebî Belte 'a*, 138.

mektuptan Cebrail (as) vasıtasıyla haberdar olduğunu söyleyenler olduğu gibi¹⁰⁹ bu olayı istihbaratla açıklamaya çalışanlar da bulunmaktadır. Özellikle Müsteşrikler bu olayı istihbaratla açıklama telaşındadırlar.¹¹⁰ Onlara göre Hz. Peygamber Medine etrafında oluşturduğu gözcü birlikler sayesinde durumdan haberdar olmuştu.¹¹¹

Çeşitli vesilelerle mektuptan haberdar olan Hz. Peygamber, Hz. Ali, Zübeyr b. Avvâm,¹¹² Mikdad b. Amr¹¹³ bir rivayete göre Ebû Mersed'in¹¹⁴ bulunduğu küçük bir müfrezeyle kadını yakalamaları ve mektubu geri almaları için görevlendirdi.¹¹⁵ Onlara: "Hâh bahçesine gidin. Oraya vardığımızda mahfe içinde yolculuk yapan bir kadın bulacaksınız. O kadının yanında bir mektup var. Onu kadından alın."¹¹⁶ dedi. Hz. Ali'den rivayet edilen bir hadise göre onlar atlı bir şekilde Hâh bahçesine yöneldiler.¹¹⁷ Hz. Ali ve arkadaşları Medine'ye 22 km uzaklıkta olan Hâh'da¹¹⁸ kadını yakaladılar.¹¹⁹ Ancak kadın mektubu inkar ettiğinden aralarında bazı diyaloglar yaşandı. Hz. Ali ve beraberindekiler: "Mektubu çıkar." dediklerinde kadın: "Bende mektup falan yok." dedi.

¹⁰⁹ İbn İshak, 2: 520; İbn Hişam, 4: 39; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 797; Taberî, *Târîh*, 3: 48; Ya'kûbî, 2: 38; İbn Abdilber, *Dürer*, 226; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 475; İbn Haldun, 2: 458; Kâdî İyâz, *Şifâ-i Şerif Şerhi*, 2: 187; Rıza, 33; Martin Lings, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev: Nazife Şişman, 43. Baskı (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006). 333; Azimli, 206; Dimeşki, 5: 253.

¹¹⁰ Muir, 113.

¹¹¹ Azimli, 206. Olayı etraflıca değerlendiren Azimli, Hz. Peygamber'in sefer için ciddi hazırlıkları olduğu ve özellikle güvenlik önlemlerinin üst seviyede olduğunu söyler. Ona göre Hz. Peygamber beşeri yollarla bu olayı öğrenmiştir. Bu hususta bkz. Azimli, 207.

¹¹² İbn Hişam, 4: 39; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 797; Taberî, *Târîh*, 3: 48; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476. İbn Sa'd Hz. Ali ve Mikdât b. Amr der. İbn Sa'd, 2: 134; Rıza, 33; Bukâî, 60; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138.

¹¹³ Buhârî, *Kitabü'l-Meğâzi*, 46; İbn Sa'd, 2: 134; Ya'kûbî, 2: 38; Ebu'l-Abbas Şihabeddin Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi'l-Buhârî*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1410/1990), 11: 151; İbn Abdilber, *Dürer*, 227; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 325; M. Yusuf Kandehlevî, *Hayatu's-Sahabe*, 1. Baskı (İstanbul: Işık Yayıncılık, 2006), 2: 126; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 225; Dimeşki, 5: 252; Bukâî, 60; Hâlidî, 3: 388.

¹¹⁴ Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Hâlidî, 3: 388.

¹¹⁵ Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 11: 15; Beyhakî, 3: 152.

¹¹⁶ Buhârî, *Kitab'l-Cihâd ve's-Siyer*, 140; İbn Sa'd, 2: 134; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 325; Bûtî, 352; Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, 11, 197; Rıza, 33; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138. Bûtî bu bildirimim vahiy yoluyla olduğunu bunun ise Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delili olduğunu söyler. Bu hususta bkz. Bûtî, 352.

¹¹⁷ Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-Kebîr*, thk. Salâh b. Fethî Hilâl, (Kâhire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1427/2006), 2: 908.

¹¹⁸ Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Beyhakî, 3: 152; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 11: 151; Dimeşki, 5: 253; Hâlidî, 3: 388.

¹¹⁹ Beyhakî, 3: 152; Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı*, 11: 197; İbn Abdilber, *Dürer*, 227; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 11: 151; Rıza, 33; Bukâî, 60.

Hız. Ali "Allah'a yemin ederim ki, ne Allah Rasûlü'ne gökten bir yalan haber gelmiştir, ne de o bize yalan söylemiştir."¹²⁰ dedi ve şunları ekledi: "Ya mektubu çıkarırsın ya da elbiseni çıkarıp seni ararız."¹²¹ Bunun üzerine kadın: "Arkanı dön." Dedi ve saçlarının arasına sakladığı mektubu onlara verdi.¹²²

Mektup Hız. Peygamber'e ulaşınca Hâtıb'ı (ra) yanına çağırdı: Ona "Ey Hâtıb, seni bu işe sevk eden nedir?"¹²³ dedi. Hâtıb: "Ya Rasûlallah, benim aleyhime acele etme! Ben gerçekten Allah ve rasûlüne inanıyorum. İncancımı değiştirmiş de değilim. Ben Kureys'e antlaşma ile bağlı bir kişiyim. Fakat hiçbir zaman Kureys'in mahremi ve samimi bir ferdi olmadım. Yanında bulunan bütün Muhacirlerin de Mekke'de akrabaları vardır. Benim de Mekke'de çocuklarım ve kardeşlerim bulunmaktadır. Diğer muhacirlerin yakınları Mekke'de iken, benimkileri koruyacak kimsem yoktur. Akrabam olmadığı için bu eksikliği onların minnet duyacağı bu mektup ile gidermek böylece ailemi korumak istedim."¹²⁴ ve şunu ekledi: "Ben ne Allah ne de Rasûlüne zarar vermeyen bir mektup yazdım."¹²⁵ Sabırla Hâtıb'ı (ra) dinleyen Hız. Peygamber: "Bu adam, gerçekten size doğru söylüyor." dedi.¹²⁶

¹²⁰ İbn İshak, 2: 520; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 49; Beyhakî, 3: 152; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476; İbn Abdilber, *Dürer*, s.227; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 11: 151; Rıza, 33; Dimeşkî, 5: 253; Bukâî, 60; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138.

¹²¹ İbn İshak, 2: 520; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 49; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476; İbn Abdilber, *Dürer*, 227; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 11: 151; Kandehlevî, 2: 126; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 225; Dimeşkî, 5: 253; Bukâî, 60; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138.

¹²² İbn İshak, 2: 520; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 3: 797; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 49; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476; Kandehlevî, 2: 127; Bukâî, 60; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 138.

¹²³ İbn İshak, 2: 520; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 49; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Beyhakî, 3: 152; İbn Abdilber, *Dürer*, 22: İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 1: 660; İbn Haldun, 2:11458; Zehebî, *Siyer*, 2: 44; Zebîdî, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı*, 11: 197; Gazâlî, 406; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, , 151; Rıza, 34; Dimeşkî, 5: 253; Bukâî, 61; Lings, Hız. Muhammed'in Hayatı, 333.

¹²⁴ İbn İshak, 2: 520; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; Taberî, *Târîh*, 3: 49; Belâzurî, *Ensâb*, 2: 354; Beyhakî, 3: 152; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 1: 660; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 476; Zehebî, *Siyer*, 2: 44; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193; İbn Abdilber, *Dürer*, 227; Kastalânî, *İrşâdu's-Sârî*, 11: 151; Rıza, 34; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 1: 225; Dimeşkî, 5: 253; Bukâî, 61.

¹²⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 192.

¹²⁶ Buhârî, *Kitab'l-Cihâd ve's-Siyer*, 140; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntażam*, 3: 325; Kandehlevî, 2: 127.

Bu sırada Hz. Peygamber'in yanında duran Hz. Ömer: *"Ya Rasûlullah! Onun boynunu vurayım mı? Çünkü bu adam Münaflıklık (iki yüzlülük) etmiştir."*¹²⁷ diye çıktı. Lakin Hâtıb'ın (ra) samimiyetinin farkında olan Hz. Peygamber: *"Dikkat edin o size doğruyu söyledi. Bedir'e katılanlar Allah'ın koruması altındadırlar. Allah onlara: 'Ey Bedir askerleri, bundan böyle ne derseniz yapın, ben sizi bağışladım' diye büyük bir tolerans tanıdı."*¹²⁸ Böylelikle o hem dünyevî hem de uhrevî cezalardan emin kılındı. Bunun üzerine şu ayet nazil oldu: *"Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin."*¹²⁹

Watt, Hz. Peygamber'in onu affetmesini kabilevî açıdan değerlendirir. *"Belki de böyle bir durumda Muhammed'in ona karşı merhameti Lahm kabilesi ile olan mücadelede onun desteğini almaktı."* der.¹³⁰ Doğrusu Hâtıb (ra), Lahm kabilesine mensuptu. Eğer Watt gibi düşünürsek bu daireyi biraz daha genişletebiliriz. Çünkü Hâtıb (ra) aslen Lahm kabilesine mensuptu ama Benî Esed'in halîfi ve Ensar'dan Evs veya Hazrec kabilelerinin kardeşiydi. Dolayısıyla Hâtıb'a (ra) verilen eman bu toplulukları sevindirecek ve desteklerini sağlayacaktı.

Bu olaydan bir müddet sona Hâtıb'ın (ra) kölelerinden birisi gelip *"Ey Allah'ın Rasûlü, Hâtıb ateşe gidecektir."* dediğinde Hz. Peygamber ona *"Hayır, oraya gitmeyecek! O, hem Bedir'e hem de Hudeybiye'ye katılmıştır."*¹³¹ cevabını verdi. Böylelikle onun cehennem ehlinde olmadığı tasdik edilmiş oldu. Ayrıca tüm bu olaylar yaşanırken onun ümitsizliğe düşmemesi ve istikametini bozmaması gözlerden kaçmaz. Nitekim o, mektup yazarak bir nevi ajan durumuna düşmüş olsa ve bu yaptığıyla Hz. Ömer

¹²⁷ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 49; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Beyhakî, 3: 152; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 477; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 192; İbn Abdilber, *Dürrer*, 227; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 225; Gazâlî, 406; Rıza, 34.

¹²⁸ Buhârî, *Kitab'l-Cihâd ve's-Siyer*, 140; İbn İshak, 2: 520; Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 2: 798; Taberî, *Târîh*, 3: 49; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 354; Beyhakî, 3: 152; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 493; Zehebî, *Siyer*, 2: 45; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 192; İbn Abdilber, *Dürrer*, 227; Hattâb, *Komutan Peygamber*, 225.

¹²⁹ Mümtetine 60/1; İbn Hişam, 4: 39; Taberî, *Târîh*, 3: 49; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3: 493; Gazâlî, 406; Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, 430.

¹³⁰ Watt, *Muhammad at Medina*, 21, 112.

¹³¹ Tirmizî, no: 3864; Beyhakî, 3: 153; Zehebî, *Siyer*, 2: 44; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193; Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 2: 155; Eren- Erboğa, *Bedrin Aslanları*, 71; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 146.

tarafından öldürülmek istense de doğru bildiği yoldan hiç ayrılmadı. Yani tüm gözlerin kendisine çevrildiği ve yaptığı yanlışın ayyukaya çıktığı bir ortamda o, tüm olumsuz hadiseleri bir kenara bırakarak Mekke'nin fethine katıldı.¹³² Hz. Peygamber'e olan sadakatini sürdürmeyi başardı. Başka bir kimsenin boşluğa düşüp, hayıflanabileceği bir durumda o dimdik duruş sergiledi.

4.6. Huneyn Gazvesi

Mekke'nin fethinden kısa bir süre sonra gerçekleşen ve sahâbenin cesaretini ölçen Huneyn'de Hâtıb (ra) da vardı. Adı Huneyn'den kaçanlar arasında zikredilmediğine göre sabit kalanlardan birisi olması muhtemeldir. Bu gazvede bir başka rolü de anlatılır, rivayete göre Ebû Katade'nin müşriklerden birisini öldürdükten sonra üzerindeki kıymetli eşyaları alarak Hâtıb'a (ra) yedi ukiyyeye satmıştı.¹³³

5. Elçilik Görevleri

İyi bir muharib olduğu kadar dilinin fesahat ve belagatiyle meşhur olan Hâtıb (ra), bu vasıflarından dolayı iki defa Hz. Peygamber bir defa da Hz. Ebû Bekir tarafından elçi olarak seçilmiştir. Onun elçiliklerini üç başlık altında inceleyebiliriz.

5.1. Hz. Peygamber İle Ümmü Seleme Arasında Elçilik

İlk Müslümanlardan olan Ebû Seleme Uhud harbinde aldığı ok darbesi sonucu birkaç ay sonra vefat edince eşi Ümmü Seleme dul kalmıştı. Bu sebeple önce Hz. Ebû Bekir, sonra da Hz. Ömer ona evlenme teklifi etseler de bu teklifler kibar bir şekilde geri çevirildi.¹³⁴ İşte tam bu sıralarda Hz. Peygamber'de onunla evlenmek istedi ve bu iş için Hâtıb b. Ebû Belte'a'yı elçi olarak seçti. Belâzurî gibi müellifler bu iş için Hz. Ömer'in elçi seçildiğini söylese de¹³⁵ Ümmü Seleme'nin "*Allah Rasulü Hâtıb'ı bana*

¹³² Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 3: 909; Hattâb, *Hâtıb b. Ebû Belte'a*, 139.

¹³³ Vâkıdî, *Kitabü'l- Meğâzi*, 3: 909.

¹³⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I, 330; Aişe Abdurrahman, *Nisau'n-Nebiyî*, 1. Baskı (Mağrib: Dâru'l-Hilal, 1971), s.123-137; Ziya Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, (İstanbul: İFAV, 1997), 210; M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 329.

¹³⁵ Belâzurî, *Ensâb*, 2: 64; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5, 330; Abdülkerim Mahmud Hatib, *Nisâü Havle'r-Rasul*, (Riyâd: Dâru'l-Hatib, 1992), 32.

dünürücü olarak yolladı. Fakat ben ona kızım var ayrıca ben kısaç bir kadını dedim."¹³⁶ sözü, Hâtıb'ın (ra) elçiliğini doğrulamaktadır. Doğrusu daha önce Ümmü Seleme'ye talip olan Hz. Ömer'in bu iş için seçilmesi biraz garip görünmektedir. Şayet bu rivayet doğru ise makul bir izah yapılabilir. Şöyle ki, Hz. Peygamber bu iş için ard arda iki farklı elçi göndermiş olabilir. Belki de ilk elçi Hz. Ömer'in sert tutumu¹³⁷ netice vermeyince ikinci elçi Hâtıb (ra) gönderildi.

Hâtıb (ra) elçi olarak gittiğinde Ümmü Seleme ona çok kıskanç olduğunu, beraberinde bakması gereken çocukları bulunduğunu ve nikahına şahadet edecek ailesinden hiçbir kimsenin bulunmadığını söyledi.¹³⁸ Hâtıb (ra), durumu Hz. Peygamber'e ilettiğinde o şöyle dedi: *"Kıskançlığımın giderilmesi için Allah'a dua ederim, yaş ise problem değildir. Zira ben ondan da yaşıyım ve çocuklarına gelince onun çocukları Allah Rasûlü'ne emanettir."*¹³⁹ Hâtıb (ra) bu sözlerle tekrar Ümmü Seleme'nin kapısına gittiğinde o bu sefer evliliğe rıza gösterdi.

5.2. Birinci Mısır Elçiliği

Hudeybiye barış antlaşmasından sonra Hz. Peygamber, dönemin ileri gelen devlet adamları ve kabile reislerine İslâm'a davet mektuplar göndermeyi düşündü.¹⁴⁰ Bu konuda ashabıyla istişare ettikten sonra onlara: *"Ey İnsanlar! Benim insanlara rahmet olarak gönderilmemde şüphe yoktur. Ben devlet başkanları ve diğer kabile liderlerine mektup göndereceğim. Onları İslam'a çağıracağım. İsrailoğullarının Meryem oğlu İsa'ya karşı çıktıkları gibi bana karşı çıkmayınız."* dedi.¹⁴¹ Ashâb ise: *"Ey Allah'ın Rasulü Havariler Hz. İsa'ya nasıl ihtilaf ettiler?"* dediklerinde Hz. Peygamber: *"Onları benim*

¹³⁶ Riyad Müslim, Cenâiz, 2-5; Ebu Davut, Sünen, 3119; İmam Malik, Muvatta, Cenâiz, 42; Muhammed b. Süleyman Rûdânî, Cem'ul-Fevâid min Câmi'il-Usûl ve Mecma'iz-Zevâid, 1. Baskı (Ocak: Yayıncılık, İstanbul 2008) 2: 385.

¹³⁷ Suzan Yıldırım, Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Seleme'nin Hayatı ve Kişiliği, (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006), 24.

¹³⁸ Muhammed b. Ali Şevkânî, Derru's-Sahâbeti fi Menâkibi'l-Karâbeti ve's-Sahâbeti, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1984), 324.

¹³⁹ Belâzurî, Ensâb, 1: 431; Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzî, Tehzîbü'l-Kemal fi Esmâ'ir-Rical, thk. Beşşar Avvar Maruf, (Beyrût: Müessesetü Risale, 1992), 35: 317; Yaşar Kandemir, Hanımların Dilinden Hz. Peygamber, (İstanbul: İlmî Neşriyat, 1989), 90-100.

¹⁴⁰ Taberî, Târîh, 2: 644; İbn Abdilber, el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Aşhâb, 1: 312; İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, 3: 274.

¹⁴¹ Hattâb, Hâtıb b. Ebî Belte'a, 140.

sizi çağırduğım şeye çağırıldı, yakın yere gönderdiği kişiler mektubu götürmeye razı oldu ve teslim ettiler. Uzak yere gönderdikleri ise yüzünü ekşitti ve bu görevde yavaş davrandılar. Hz. İsa bu durumu Allah'a bildirdi. Hâlbuki yavaş davrananların her biri gönderildikleri ümmetlerin dillerini konuşuyorlardı." Sahabe şöyle cevap verdi: "Ey Allah'ın Rasûlü! Biz, senin istediğini senin adına yerine getiririz. Bizi istediğin yere gönder." cevabını verdi.¹⁴²

Ashabıyla istişaresini yapan Hz. Peygamber, komşu ülkelerin krallarına iletmek üzere mektuplar yazdırdı ve bunları iletecek elçiler seçti.¹⁴³ Mısır için seçilen elçi Hâtıb b. Ebî Belte'a idi.¹⁴⁴ Onun bu görev için seçilmesini Süheyl Takkûş, iki sebebe bağlar. Bunlar:

- 1- Hâtıb (ra), ticaret için defalarca Mısır'a gittiğinden bölgeyi ve bölge halkını tanıyordu.
- 2- Mısırlıların kullandığı dili biliyordu.¹⁴⁵

Takkûş tespitlerinde haklı olmakla birlikte önemli bir noktayı atladığını düşünmekteyiz. Zira Hâtıb'ın (ra) hilf yaptığı Zübeyr ailesiyle Mısır arasında güçlü bir bağ kurulur. Nitekim bir görüşe göre Âl-i Zübeyr Kureyş'ten olmayıp, onlar aslen Mısır'daki Kibtîlerin soyundandır. Hatta rivayete göre Huveylid b. Esed Mısır'a geldiğinde Avvâm'ı evlat edinerek Mekke'ye getirmişti.¹⁴⁶ Hassân b. Sâbit'e atfedilen şu şiir de bunu destekler mahiyettedir:

Ey Benî Esed! Âl-i Huveylid'e ne oldu? Her gün Kıptileri özlüyorlar.

Ebî Avvâm'ın ömrü üzerine Huveylid, evlatlık edindiği kesin olarak bellidir.

¹⁴² Ebû'l-Kasım İbn Abdilhakem, *Futûhu Mısır ve'l-Mağrib*, thk. Abdülmünim Âmir, (Kâhire: yy, trz), 1: 64-65; Muhammed Ali Mahluf Adevi, *Mâriye el-Kıptiyye (r.a.)*, (Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1406/1986), 11.

¹⁴³ Belâzurî, *Ensâb*, 2: 85; İbn Haldun, *Tarihü İbn Haldun*, 2: 449; Ebû Abdullah Âlemü'l-Kitab Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Hadide Ensârî, *el-Misbâhü'l-Mudi fi Küttabî'n-Nebîyyi'l-Ümmî (s.a.v) ilâ Mü'luki'l- Arz min Arabî ve Acemî*, (Beyrût: Âlemü'l-Kitab, 1405/1985), 2: 107; Anthony Alcock, "Mukaukas", *Le Museon*, 86/1-2, Louvain 1873, 73-74.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, 1: 134; Ebû Amr Halife b. Hayyât, *Tarih*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1397), 79; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 76; Belâzurî, *Ensâb*, 2: 85; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 2: 177; Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 223; Abdülğani Abdurrahman Muhammed, *Zevcâtü'n-Nebîyyî Muhammed ve Hikmetü Teâddüdhinne*, 1. Baskı (Mısır: Mektebetü Medbulî, 1408/1988), 60; Nebi Bozkurt, "Hâtıb b. Ebû Belte'a", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 444.

¹⁴⁵ Muhammed Süheyl Takkûş, *Târîhü Hulefâ-i Râşidîn el-Fütuhât ve'l-İncizâtü'l-Siyâsiyye*, (Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 1424/2003), 292.

¹⁴⁶ İbn Ebî Hadid, *Şerhü Nehcü'l-Belağa*, Dâru İhyâü'l-Kütübî'l-Arabiyye, 11: 98.

*Benim için bir kötülük yapsan, Seni kul olarak (Araplardan) reddettim.*¹⁴⁷

Hassân b. Sâbit, hiciv içeren bu dizeleri Huveylid'in çocuklarından Adî, Avvâm, Hizâm, Rakîka, Nevfel ve bazı kimseler Müslümanlara karşı şiddetli davrandıklarından ve bir kısmı Bedir'de kafir olarak öldürüldüğünden dolayı dile getirmiş olmalıdır.¹⁴⁸ Bu hadisenin aslı olsun veya olmasın o dönemde Zübeyr ailesi ve dolayısıyla Benî Esed'in bir kısmıyla ile Mısır arasında bir bağ olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen Hz. Peygamber bu bağın farkındaydı ve elçi seçimini de buna göre yaptı.

Vâkıdî ise *Futûhu's-Şâm*'da Hâtıb'ın (ra) seçilmediğini onun kendi isteğiyle bu işe talip olduğunu iddia eder. Onun rivayetine göre Hz. Peygamber mektubu mühürledikten sonra "Ey insanlar! Mükafatını Allah'tan almak kaydıyla bu mektubu Mısır melikine kim götürür?" dediğinde Hâtıb (ra) öne çıkıp "Ben, ey Allah'ın elçisi!" diyerek vazifeyi üstlenmişti.¹⁴⁹ Ancak bu anlatıyı başka kaynaklardan doğrulayamadığımız gibi böyle bir seçim Hz. Peygamber'in elçi belirleme tarzına da uzak düşmektedir. Aynı müellifin Hâtıb'ın (ra) Mısır'a ulaşması ve yolda yaşadıklarına dair anlatıları biraz gariptir. Bahse konu rivayete göre bineğiyle yalnız başına yola koyulan Hâtıb (ra), Medîne'ye üç günlük mesafede bulunan Ben-i Bedir suyuna gelmiş ve orada Hz. Peygamber'e süikast düzenlemeyi tasarlayan üç kişilik müşrikle karşılaşmıştı. Onları sırasıyla öldürdükten sonra yoluna koyularak Mısır'a ulaşmıştı.¹⁵⁰

Mısır'a varma rotası açıkça zikredilmese de onun kara yolunu tercih etmiş olması muhtemeldir. O, Mısır'a gittiği dönemde Mısır, Bizans'a bağlı olarak yönetiliyor ve başında "Mukavkıs" ünvanlı bir lider bulunuyordu.¹⁵¹ Mektup

¹⁴⁷ Hassân b. Sâbit el-Ensârî, *Divan-ı Hassân b. Sâbit*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 145-146.

¹⁴⁸ Mus'ab ez-Zübeyrî, 230.

¹⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997), 2: 36.

¹⁵⁰ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 36-37.

¹⁵¹ İbn Sa'd, 1: 134; Karl Brockelman, *Tarîh-i Şuubî'l-İslâmiyye*, trc. Nebih Emin Faris- Münir Bağlabekki, (Beyrût Dâru İlmi'l-Melayin, 1948), 57; Adevî, 21.

gönderildiği sıralarda Mukavkıs, Cüreyc b. Mîna/Mitâ¹⁵² el-Kıbtî'ydi¹⁵³ ve kişi Araplar hakkında bilgiye sahipti. Çünkü Mısır ile ilişkiler cahiliye döneminden itibaren mevcuttu. Arap tüccarlar ticaret için Mısır'a giderler¹⁵⁴ ve Mukavkıs ile görüşürlerdi.¹⁵⁵ Bu görüşmelerde Hz. Peygamber hakkında konuşmalar yapıldığı da söylenir. Nitekim Muğîre b. Şu'be Müslüman olmadan önce Mukavkıs'ın sarayına gittiğinde krala Hz Peygamber hakkında bilgi vermişti.¹⁵⁶

Hâtıb (ra), İskenderiye'ye ulaştığında yoğun bürokrasiden dolayı Mukavkıs'ın yanına giremedi. O da deniz kenarında bulunan saraya başka girişten girmeyi denedi. Bu amaçla bir kayıkla onun meclisinin etrafından dolaştı. Onun göreceği bir noktada mektubu eliyle gösterdi. Kendisine mektup gönderen şahıs ilgisini çekince Mukavkıs yanındakilerine Hâtıb'ı (ra) huzura getirmelerini emretti.¹⁵⁷ Mukavkıs'la görüşme imkânı bulan Hâtıb (ra), Hz. Peygamber'in mektubunu sundu. Mektup şu şekildeydi:

“Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'den Kıbt milletinin büyüğü Mukavkıs'a. Selam, hidayete tabi olan ve doğru yolu bulanlara olsun. Seni, İslâm'a davet ediyorum. Müslüman ol ki selamete eresin. Böylece Allah sana ecir ve mükâfatını iki kat artırsın. Şayet bunu kabul etmez ve ondan kaçarsan bütün kıbt kavminin günahı boynuna olsun.”¹⁵⁸

Mukavkıs, Hâtıb'ı (ra) beş gün kadar misafir ettikten sonra yanına çağırdı¹⁵⁹ ve bu esnada patrikler de yanındaydı. Hâtıb'a: “*Senin adamın Peygamber değil mi? Öyle ise kavmi onu kendi mülkünden çıkardığı zaman onlara niçin beddua etmedi?*” dedi. Hâtıb:

¹⁵² el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî Ebü'l-Fidâ', *el-Muhtasar fî Tarihi'l-Beşer*, 1. Baskı (Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye, trz.) 1, 141.

¹⁵³ Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî, *Nihâyetül-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, thk. Abdülmecîd Terhunî, (Beyrût: Dâru'l-İlmiyye, 1424), 18: 137; Mehdi Rızkullah Ahmed, *es-Siretü'n-Nebeviyye fî Dâv'il Masâdiri'l-İslâmiyye*, 1. Baskı (Riyad: Merkezü Melik Faysal, 1992), 520.

¹⁵⁴ M.J. Kister, *İlk Dönem İslam Tarihi Üzerine Makaleler*, Derleyen: Ali Aksu, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 69.

¹⁵⁵ Hafnî Nâsîf, “Mâriye el-Kıbtîyye Tahkikû fî Siretühâ ve Muvâtinihâ”, *Mecelletü'l-Hilal*, Mısır 2 (1933): 77.

¹⁵⁶ Nâsîf, “Mâriye el-Kıbtîyye”, 76. Hıristiyanlarla ilişkiler için bkz. Asim Duran-Mahmud Aydın, *Kur'an ve Hıristiyanlar*, (İstanbul: Kuramer, 2019).

¹⁵⁷ İbn Abdilhakem, 65-66; İbn Hadide, 2: 108; Nâsîf, “Mâriye el-Kıbtîyye”, 76.

¹⁵⁸ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 35; İbn Abdilhakem, 67; İbn Hadide, 2: 112; Nedvî, 2: 224; Şibli Nu'mâni, *Sirat-un-Nabi*, (Pakistan: Kazi Publications, trz.), 153; el-Kelâî, 2: 393; İbn Hadide, 2: 110.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, 1: 134; İbn Abdilhakem, 71.

“Meryem oğlu İsa'nın peygamberliğine şahadet etmiyor musun?” dedi. O: “Evet, şahadet ediyorum.” deyince Hâtıb: “Onu kavmi yakalayıp çarmıha germek istediklerinde o niçin kavmine beddua etmedi?” demesi hoşuna gitti. Bunun üzerine Hâtıb'a: “Gerçekten akıllısın ve akıllı biri tarafından gönderilmişsin.” dedi.¹⁶⁰ Vâkıdî'nin rivayetine göre Mukavkis odacıbaşına bir kitap getirterek peygamberlerin sıfatlarının bulunduğu kısmı açtırmış ve Hâtıb'tan Hz. Peygamber'in sıfatlarını anlatmasını istemiştir.¹⁶¹ Hâtıb (ra), Hz. Peygamber hakkında ona bilgi vermeye devam etti. Mukavkis: “Ben bir peygamber geleceğini biliyordum fakat onun Şam tarafından çıkacağını zannediyordum. Şayet Roma kralı (ona bağlı olmasam) olmasa Müslüman olurdu. Al bunları hediye ederim. Onları Muhammed'e gönderiyorum. Seni emin olduğun yere götürmeleri için sana bir takım muhafızlar veriyorum.”¹⁶²

Mukavkis'in gönderdiği hediyeler hicrî 7. yılda Medîne'ye ulaştı.¹⁶³ Bu hediyeleri şöyle sıralayabiliriz:¹⁶⁴

- 1- Bin miskal altın, yirmi tane kumaş elbise,¹⁶⁵
- 2- Ya'fûr/Ufeyr adında bir katır,¹⁶⁶ ve bir eşek¹⁶⁷
- 3- Düldül adında dişi bir at,¹⁶⁸
- 4- Yemek için bal,¹⁶⁹

¹⁶⁰ İbn Abdilhakem, 66-67; İbn Hadide, 2: 108 Nâsîf, “Mâriye el-Kıbtîyye”, 77; Adevî, 14.

¹⁶¹ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 37.

¹⁶² İbn Abdilhakem, 66-67; İbn Hadide, 2: 112-113; Adevî, 15.

¹⁶³ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 299.

¹⁶⁴ Hz. Peygamber devlet başkanı olarak hediyeleri kabul eder; fakat o müşriklerden hediye almazdı. Nitekim Amir b. Mâlik adındaki müşrik iki at ve iki deve hediye edince Hz. Peygamber. “Ben Müşriklerin hediyelerini kabul etmem.” diye hediyesini geri çevirdi. Bu hususta bkz. Vâkıdî, 1: 346.

¹⁶⁵ İbn Sa'd, 8, 227; Belâzurî, *Ensâb*, 2: 85; Kastalânî, 2: 100; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 299; Mutahhir b. Tahir el-Makdîsî, *Kitabû Bed ve't-Tarih*, thk. Ziyad Ahmed b. Sehl el-Belhî, 1. Baskı (Beyrût: Dâru's-Sâdr, 1903), 4: 229; Abdurrahman Muhammed, 60; Adevî, 17; Abdurrahman, 195.

¹⁶⁶ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38; İbn Sa'd, 1: 134; Halife b. Hayyât, *Tarih*, 86; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 76; Taberî, *Târîh*, 3: 21; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 274; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 2: 191; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 5: 502; Kastalânî, 2: 100; Nu'mânî, 153; İbn Hadide, 2: 110; Adevî, 17.

¹⁶⁷ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 76.

¹⁶⁸ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38; İbn Sa'd, 1: 134; Halife b. Hayyât, *Tarih*, 86; Taberî, *Târîh*, 3: 21; Kastalânî, 2: 100; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 274; İbn Hadide, 2: 112; Adevî, 17.

¹⁶⁹ İbn Abdilhakem, 69; Kastalânî, 2: 100; Mehdî, 520; Abdurrahman Muhammed, 60; İbn Hadide, 2: 113.

5- Bir kaç cariye ve yaşlı harem ağası.¹⁷⁰ Bu cariyelerin sayısı bazı kaynaklarda iki¹⁷¹ bazılarında üç olarak zikredilirken ¹⁷² ve Vâkıdî,¹⁷³ Taberî,¹⁷⁴ İbnü'l-Cevzî,¹⁷⁵ İbn Kesîr, İbnü'l-Esîr, İbn Haldun gibi müelliflerin eserlerinde bu sayının dört olduğu belirtmiştir.¹⁷⁶ Bu cariyelerden birincisi Hz. Peygamber'in cariyesi Hz.Mâriye, diğeri onun kız kardeşi Sîrîn idi. Hz. Peygamber onu şairi Hassân b. Sâbit'e hediye etmişti. ¹⁷⁷ Üçüncü cariye Kayser idi ve Hz. Peygamber'in onu, Ebû Cehîm b. Huzeyfetü'l-Adeviyye'ye verdiği rivayet edilir¹⁷⁸ Dördüncü cariye ise Hz. Âişe'nin hizmetine verilen Sevda idi ve gerçek ismi Berîre'ydi.¹⁷⁹ Yaşlı harem ağasına gelince o, Hz. Mâriye'nin kardeşi veya amca oğlu olarak zikredilen Mâbur'du.¹⁸⁰ O, Mısır adetlerine göre kısırlaştırılmıştı (iğdiş edilmişti).¹⁸¹ İbn Kesîr, Haffan ve Sâcicân adında iki siyahî kölenin de gönderildiğini söylese de bu çok meşhur olan bir rivayet değildir.¹⁸²

6- Yukardaki hediyelere ilaveten cam bir bardak, Ahşap sürmeden ayna, tarak ve günlük kullanım için lazım olan bazı eşyaları da gönderdiği söylenir.¹⁸³

¹⁷⁰ Halife b. Hayyât, *Tarih*, 86; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 2: 96; Makdîsî, 4: 229; Nu'mânî, 153; Abdurrahman, 195; Lings, 383.

¹⁷¹ İbn Abdilhakem, 67; İbn Habîb, *el-Muhabber*, 76; Belâzurî, *Ensâb*, 2: 85; İbn Mende, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, 1: 974; Brockelman, 58.

¹⁷² İbn Mende, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, 1: 373.

¹⁷³ Vâkıdî, Berîre ve Mâriye adında iki cariye Mahbub ve Tayyib adında da iki erkek köleden bahseder. Bkz. Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38.

¹⁷⁴ Taberî, *Târîh*, 2: 645.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 274, 299.

¹⁷⁶ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 2: 177; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 457; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar*, 1: 141; İbn Haldun, 2: 450; İbn Hadide, 2: 110.

¹⁷⁷ İbn Habîb, *el-Muhabber*, 76; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 7: 159-160; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 457; Mehdî, 520; İbrahim Muhammed Hasan el-Cemil, *Zevcâtü'n-Nebiyî Muhammed ve Esrârü'l-Hikmetî Teâddüdihinne*, 1. Baskı (Beyrût: Mektebetü Vehbe, 1983), 123; İbn Hadide, 2: 110; Nedvî, 2: 223; Muhammed Hüseyin Haykal, *The Life of Muhammed*, Shorouk International, (London: 1983), 376; Adevî, 17.

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 1: 660-661; Adevî, 17.

¹⁷⁹ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38; Mehdî, 520; Adevî, 17.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, 8: 212; Askalanî, *el-İsâbe*, 9: 26.

¹⁸¹ İbn Sa'd, 8: 212; Taberî, *Târîh*, 3: 21; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 5: 3; İbn Kesîr, *Fusûl*, 252; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* 4, 394; Kastalânî, 2: 100; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 299; Zehebî, *Esmâu's-Sahâbe*, 2: 40; Askalanî, *el-İsâbe*, 9: 26; Mehdî, 520; İbn Hadide, 2: 110; Adevî, 18.

¹⁸² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 4: 457.

¹⁸³ Vâkıdî, *Futûhu's-Şam*, 2: 38; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevzi, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyî Hayrîl-İbâd*, thk. Şuuayip Arnavut, 1. Baskı (Beyrût: yy, 1981), 1: 122.

7- Son dönem kaynaklarında bir de uzman tıp doktoru (diyetisyen gibi birisi) ilave edilir. Hz. Peygamber ona: “Biz öyle bir milletiz ki, acıkmadan sofraya oturmayız, sofradan da doymadan kalkarız. Sana ihtiyacımız yok memleketine dön.” diyerek onu tekrar ait olduğu yere gönderdiği söylenir.¹⁸⁴

Hz. Peygamber’in gönlünü almak ve İslâm dünyasıyla ters düşmemek isteyen Mukavkis, hediyelerle birlikte cevabî bir mektup yolladı.¹⁸⁵ Kendisine gelen mektuba cevap vermesi onun İslâm devlet başkanını kabul ettiğini göstermekteydi. Mektup şöyledir:

“Kıbtî kavminin büyüğü Mukavkis’tan Muhammed b. Abdullah’a. Selam üzerine olsun. Mektubun okudum, Orada zikrettiğin konuları ve davet ettiğin hususları anladım. Ben, gelecek bir nebiyi bekliyordum. Fakat onun Şam tarafından çıkacağını zannediyordum. Elçine ikramda buldum. Sana Kıbtîler arasında değeri olan iki cariye ve elbise gönderiyorum. Binmen için de bir katır ve elbise gönderiyorum. Sana selam olsun.”¹⁸⁶

Vâkıdî’de yer alan mektup biraz farklıdır:

“...Mukavkis’tan Muhammed’e. Mektubunuz bana ulaştı. Mektubunuzda Allah’ın Rasûlü ve son Peygamber olduğunuzu söylüyorsunuz. Ey Muhammed! Sözlerin doğrudur lakin saltanatım ve büyük mülküm olmasaydı size iman edecektim. Biliyorum ki sen Peygamberlerin sonuncusu ve nebilerin önderisin...”¹⁸⁷

Müslüman olmayan Mukavkis, Hâtıb (ra) ile birlikte küçük bir orduyu görevlendirdi. Bu ordu elçi heyeti Arap topraklarına ulaşıncaya onlara kadar refakat etti.¹⁸⁸ Hâtıb’ın (ra) yolda Hz. Mâriye ve kardeşine İslâm dinini anlattığı söylenir. Muhtemelen Hz. Mâriye ve kardeşi Hz. Peygamber’in vasıflarını İncil’den okumuş ve vatanında bulunduğu sürede onun hakkında bazı şeyleri işitmişlerdi. Bu sebeple İslam’ı din olarak kabul etmekte gecikmediler.¹⁸⁹ Fakat yaşlı köle Mâbur Müslüman olmadı. Hâtıb (ra), Medine’ye ulaşıncaya Hz. Peygamber’e hediyeleri ve Mukavkis’in mektubunu teslim etti. Hz. Peygamber mektubu okuduktan sonra şöyle dedi: “*Pis*

¹⁸⁴ Nâsîf, “*Mâriye el-Kıbtîyye*”, 79; Adevi, 18.

¹⁸⁵ İbn Sa’d, 1: 134.

¹⁸⁶ İbn Sa’d, 1: 260; İbn Abdilhakem, s, 67; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, 3: 274; İbn Kayyim el-Cevzi, 3: 69; Kelâî, 2: 393; Nâsîf, “*Mâriye el-Kıbtîyye*”, 78; Adevi, 15; Abdurrahman, 195.

¹⁸⁷ Vâkıdî, *Futûhu’s-Şam*, 2: 38.

¹⁸⁸ Abdurrahman Muhammed, 60; Nâsîf, “*Mâriye el-Kıbtîyye*”, 78.

¹⁸⁹ Taberî, *Tarihü’l-Ümm*, 2: 141; Nu’mâni, 153; Abdurrahman, 196.

adam (Müslüman olmayanlar necis olduğu için pistir.), saltanatına kıyamadı. Saltanatı da sürmeyecektir.”¹⁹⁰

5.3. İkinci Mısır Elçiliği

Hâtıb (ra), Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebûbekir döneminde ikinci kez Mukavkıs'a gönderildi.¹⁹¹ Hz. Ebû Bekir'in Hâtıb'ı (ra) elçi seçmesinde onun daha önce Hz. Peygamber tarafından buraya vazifelendirilmesi ve Hâtıb'ın (ra) Mukavkıs'ı, Mukavkıs'ın da Hâtıb'ı (ra) tanınması etkili olmuştur. Bu sefer Mukavkıs ile antlaşma yapmak üzere vazifelendirilmişti. Dolayısıyla Mukavkıs ile Hâtıb (ra) arasında mahiyeti bilinmeyen bir antlaşma imzalandı.¹⁹² Bu antlaşma Hz. Ömer döneminde Mısır fethedilene kadar geçerli kaldı.¹⁹³

6. Hakkında İnen veya İndiği İddia Edilen Âyetler

Hirâ mağrasında başlayan vahiy süreci, sahâbe toplumunu en üst seviyeye çıkarmak için yirmi üç yıl sürmüştü. Bu zaman diliminde âyetlerin bir kısmı günlük hayatta meydana gelen olaylara binaen nazil olduğundan, bazı âyetlerin faileri doğrudan sahâbeydi. Bu sebeple tefsir ve Esbâb-ı Nüzûl kitaplarında aşağıda tabloda gösterilen dokuz âyet Hâtıb b. Ebî Belte'a ile ilişkilendirilir:

Âyet ve Numarası	İbn Abbas	Mukatil b. Süleyman	Mâturidi	Semerkandî	es-Sa'lebi	Sem'ânî	Vâhidî	İbn Atiyye	Râzî	Kurtûbî
Âl-i İmrân 28		X		X	X		X	X	X	
Nisâ 61-63	X									
Nisâ 65		X			X	X	X	X		X
Enfâl 28			X						X	
Tevbe 23							X			
Tevbe 75-76	X		X	X	X				X	X
Mücadele 22	X	X	X	X	X	X		X	X	X
Mümtehine 1			X	X	X	X	X	X	X	X
Mümtehine 13		X		X		X	X			X

Tabloda yer alan âyetlerin iniş sebebinde Hâtıb'ın (ra) rolünü tespit edebilmek için âyetleri Kur'an-ı Kerîm'deki âyet sıralamasına uygun olarak ele alarak müfessirlerin yorumlarına değinmek gerekir:

¹⁹⁰ İbn Sa'd, 1: 260-261; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 3: 274; İbn Kayyim el-Cevzi, 1: 122; Kelâî, 2: 395.

¹⁹¹ Halife b. Hayyât, *Tarih*, 143; İbn Mende, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1: 619; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte'a*, 145.

¹⁹² A. Grohmann, "Mukavkıs", *İA*, (Ankara: MEB Yayınları, 2001), 8: 569-572; K. Öhrnberg, "Mukawgis", *El2(ing)*, 7: 511-513; Özkuyumcu, "Mukavkıs", *DİA*, 31: 137

¹⁹³ Nedvî, *Asr-ı Saadet*, 2: 227.

- a. **Âl-i İmrân 3/28:** “Mü’minler, arkadaşlarını bırakıp da kafirleri yakın dost edinmesin. İşte bunu yapanların Allah ile hiçbir ilişkisi yoktur.” Başta Mukatil ibn Süleyman¹⁹⁴ olmak üzere Semerkandî, Vâhidî gibi müfessirler bu âyetin Mekke kafirlerine dostluk ve sevgi gösteren Hâtıb Ebî Belte‘a hakkında nazil olduğunu söylerler.¹⁹⁵
- b. **Nisâ 4/61 ve 63:** “Böylece onlara, Allah’ın indirdiğine ve peygamberine icabet edin dediğinde münafiklar, (bu işten) tamamıyla uzaklaşırlar... İşte bunların kalplerindekileri Allah bilir...” İbn Abbâs’ın tefsirinde bu âyet doğrudan Hâtıb b. Ebî Belte‘a ile ilişkilendirilir. O, 61. âyette (وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ) ve (رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ) sözleriyle kastedilen kişinin Hâtıb (ra) olduğunu söyler.¹⁹⁶ 63. Âyette (يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ) sözüyle kalbinde bir şeyler saklayan kişinin Hâtıb ve onun kalbinde sakladığı şeyin nifakı olduğunu bildirir. Zira Hâtıb ve kardeşi Sa‘lebe Mescid-i Dırâr’ı yaptıktan sonra Hz. Peygamber’e gelerek dünyanın en takvalı mescidini inşa ettiklerini söyleyerek kalplerindekini gizlemişlerdi.¹⁹⁷
- Kanaatimizce burada İbn Habîb ve Belâzurî’nin münafiklar arasında zikredip, Mescid-i Dırâr’ın banisi olarak gösterdikleri Sa‘lebe b. Hâtıb ile Hâtıb b. Ebî Belte‘a karıştırılmıştır.¹⁹⁸ Çünkü Hâtıb (ra) ve kardeşi Sa‘lebe günevilir kaynaklarda Sahâbe tabakasından zikredilirken, Sa‘lebe münafiklar arasında zikredilir. Üstelik İbn Abbas’ın tefsirinin devamında yani Tevbe sûresi 75. âyeti

¹⁹⁴ Mukâtil b. Süleyman, 1: 270.

¹⁹⁵ Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Baħrü'l-'Ulûm*, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993), 1: 205; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Aşûr, 1. Baskı (Beyrût: Dâru İhyâü't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002), 3: 46; Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muħarrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, 1. Baskı (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 5: 293; Bedreddin Çetiner, *Fatiha'dan Nas'a Esbâb-ı Nüzûl*, 5. Baskı (İstanbul Çağrı: Yayınları, 2016), 1: 133.

¹⁹⁶ İbn Abbas b. Abdilmuttalib el-Kureşî, *Tenvîrü'l-mikbâs min Tefsîri İbn 'Abbâs*, Cemahu Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, 1. Baskı (Lübân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trz.), 73. Bu ayetin iniş sebebiyle alakalı pekçok kişi örnek gösterilir. Bkz. Ebü'l-Hasan el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzul*, trc. Necdet Çağıl, 1. Baskı (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019), 102.

¹⁹⁷ İbn Abbas, 73. Vâhidî bu konuda başka kişileri örnek gösterir. Bkz. Vâhidî, 158.

¹⁹⁸ İbn Habîb, *el-Muħabber*, 468; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 276.

açıklanırken “*Bu âyet Sa’lebe b. Hâtıb b. Ebî Belte’a*”¹⁹⁹ hakkında indi demesi bu iki ismin karıştırıldığını gösterir.

c. Nisâ 4/65: “*Hayır; Rabbine yemin olsun ki, aralarında çekiştikleri meselelerde seni hakem tayin edip, senin verdiği hükümü içlerinde bir sıkıntı duymadan tamamen kabul etmedikçe onlar inanmış olmazlar.*” Bu âyetin Zübeyr b. Avvâm ile anlaşmazlığa düşen Ensârî bir sahâbî hakkında indiği rivayet edilir. Anlatıldığında göre tarlasına gelen suyu paylaşma konusunda Ensâr’dan Bedir’de bulunan bir zât ile anlaşmazlığa düşen Zübeyr b. Avvâm Hz. Peygamber’e geldiler. Hz. Peygamber ikisini de dinledikten sonra Zübeyr’e: “*Bahçeni sula, sonra suyu komşuna sal*” dedi. Ensâr’dan olan zat, bu duruma kızdı ve: “*Ey Allah’ın Rasûlü! O, akrabân olduğu için mi böyle yaptın?*” dedi. Onun bu sözü Hz. Peygamber’i kızdırdı ve Zübeyr’e dedi ki: “*Bahçeyi sula, sonra suyu ağaçların köklerine ulaşmıncaya kadar hapset.*” Bunun üzerine ilgili âyet nazil oldu. Müfessirlerin birçoğu Bedir ehli ve Ensârî olan bu kişinin Hâtıb b. Ebî Belte’a olduğu görüşündedir.²⁰⁰ Semerkandî ise bu kişinin Sa’lebe b. Hâtıb olduğunu belirtir.²⁰¹ Sa’lebî ise bu kişinin Sa’lebe b. Hâtıb veya Hâtıb b. Ebî Belte’a’dan birisi olacağını söyler.²⁰² İhtilaflarla birlikte bu hadisenin Hâtıb’ın (ra) hayat serüvenine uymadığını söyleyebiliriz. Zira o, bildiğimiz kadarıyla Zübeyr ailesinin düşmanı değil müttefikidir. Yine o, soy itibarıyla Lahm kabilesinden olup, Ensâr’ın uzak akrabasıdır ve Tabakat kitapları onu Ensâr’dan değil Muhacir’den saymışlardır. Ayrıca ticaretle uğraşan Hâtıb’ın (ra) ziraatle uğraştığına dair elimizde hiçbir delil yoktur.

d. Enfâl 8/28: “*Biliniz ki, mallarınız ve evlatlarınız, sizin için bir imtihandır.*” Mâtürîdî, bazı kimselerin bu âyetin iniş sebebi olarak Hâtıb’a işaret ettiklerini bildirmiştir.²⁰³

¹⁹⁹ İbn Abbas, 162.

²⁰⁰ Mukâtil b. Süleyman, 1: 386; Sa’lebî, 3: 340; Vâhîdî, 160; Ebü’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed es-Sem’ânî, *Tefsîrû’l-Kur’ân*, thk. Yâsir b. İbrahim, 1. Baskı (Riyâd: Dâru’l-Vatan, 1418/1997), 1: 444.

²⁰¹ Semerkandî, 1: 314.

²⁰² Sa’lebî, 3: 340.

²⁰³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, thk. Mecdî Bâselûm, (Beyrût: Dâru’l-Mektebetü’l-İlmiyye, 1426/2005), 5: 186.

- e. **Tevbe 9/23:** *“Ey iman edenler, eğer küfrü imana tercih etmişlerse babalarınızı, kardeşlerinizi dostlar edinmeyin. Sizden her kim onları dostlar edinirse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”* Bu âyet Hâtıb (ra) ile ilişkilendirilse de bu konuda sağlam rivayetler bulunmaz. Çetiner’in ifadesine göre Râzî, bu sûrenin Mekke'nin fethinden sonra nazil olduğu gerekçesiyle müşkil görmüştür.²⁰⁴
- f. **Tevbe 9/75-76:** *“İçlerinde, ‘Şayet Allah bize bol nimetler verecek olursa, and olsun ki sadaka vereceğiz ve iyilerden olacağız.’ diyerek O’na and içenler vardır. Fakat Allah onlara katından lütuf ve kerem ihsan ettiğinde onlar cimrilik ettiler ve yüz çevirdiler...”* İbn Abbas ve Maturudî gibi müfessirler bu âyeti Hâtıb b. Ebî Belte‘a ile ilişkilendirirler. Rivayete göre onun Şam'dan gelecek olan kervanda malı vardı. Kervanın gelmesi gecikince Hâtıb (ra): *“Eğer bu malım gelirse ondan tasaddukta bulunacağım, onunla akrabalarım sila-i rahimde bulunacağım.”* dedi. Sözüünü söyledikten bir müddet sonra kervan sağ salim geldi; ancak o cimrilik edip ondan hiç sadaka vermeyince bu âyet nazil oldu.²⁰⁵ Ancak bu âyetin Sa‘lebe b. Hâtıb hakkında indiğini bildiren rivayetler dikkate alındığında²⁰⁶ onun Hâtıb b. Ebî Belte‘a ile karıştırılmış olabileceği ihtimalini akla getirir.
- g. **Mücâdele 58/22:** *“Allah’a ve ahiret gününe inanan bir milletin, babaları veya oğulları veya kardeşleri ya da akrabaları olsa bile Allah’a ve Peygamberine karşı gelenlere, sevgi beslediklerini görmezsin...”* Başta İbn Abbas olmak üzere müfessirler bu âyetin Hâtıb b. Ebî Belte‘a hakkında nazil olduğunu bildirirler.²⁰⁷
- h. **Mümtehone 60/1:** *“Ey inananlar! Benim düşmanım sizin de düşmanınızdır, onları dost edinip sevmeyin...”* Mâturudî gibi müfessirler bu âyetin Mekke'nin fethi sırasında Kureyşlilere Sâre ile mektup yollayan Hâtıb b. Ebî Belte‘a hakkında indiği görüşündedirler.²⁰⁸

²⁰⁴ Çetiner, 1: 444.

²⁰⁵ Mâturudî, 5: 432; Sa‘lebî, 5: 73.

²⁰⁶ Taberî, *Tefsir*, 14: 370; Semerkandî, 2: 75; Sa‘lebî, 2: 75; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1: 462.

²⁰⁷ Mukâtil b. Süleyman, 4: 265; Ebü'l-Muzaffer es-Sem‘ânî, 5: 393; Mâturudî, 9: 577; Sa‘lebî, 9: 264.

²⁰⁸ Mâturudî, 9: 608; Sa‘lebî, 9: 291; Ebü'l-Muzaffer es-Sem‘ânî, 5: 412; Vâhidî, 416.

i. Mümtetine 60/13: “Ey inananlar! Allah’ın gazabına uğramış milleti dost edinmeyin...”

İbn Abbas başta olmak üzere müfessirlerin görüşüne göre Hâtıb (ra), Mekke müşriklerine bir mektub yazıp, onu 10 dinar karşılığında Sâre isminde bir cariyeyle teslim edince Cebrail gelerek durumu bildirdi ve bu âyet de onun hakkında nazil oldu.²⁰⁹

Netice itibariyle bu rivayetlerden yola çıkarak bir değerlendirme yapacak olursak, öncelikle rivayetlerde bir karışıklığın ve bir takım yanlışlıkların olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki Sa‘lebe b. Hâtıb ile Hâtıb b. Ebî Belte‘a karıştırılmaya müsaid iki isim olduğu gibi Hâtıb’ın Sa‘lebe adında bir kardeşi olması işi daha müşkil hale sokmuştur. İkinci bir değerlendirme ise âyetlerin içerikleri üzerine olacaktır. Nitekim bahse konu dokuz âyetin içeriği de olumsuz manalar içeren ve işi yapan kişiyi kusurlu gösteren âyetlerdir. Muhtemelen Hâtıb’ın Mekke müşriklerine yazmış olduğu ihabet mektubu müfessirlerin zihninde olumsuz bir intiba bıraktığından dolayı bu âyetlerle Hâtıb (ra) arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır.

7. Hakkında Vârid Olan Fıkhî Hükümler

Sahâbeler hakkında vârid olan fıkhî hükümlere dair çalışmalar yapılmadığı gibi akademik makalelerde bu tarzda başlıklar atılmasa da biz onların tanınmasında böyle bir başlığa ihtiyaç olduğunu düşünmekteyiz. Zira hayatı incelenmekte olan Hâtıb’ın yaptığı fiillerin bir kısmı fıkhî da yansımıştı. Nitekim onun yaptıkları henüz sağ iken muhakeme konusu olmuş ve o bir takım yaptırımlara maruz kaldığı gibi vefatından sonra da yaptıkları ulema tarafından tartışılarak bazı umumî kaideler çıkarılmıştır. Bu kaideler şöyledir:

a. Casusluk Yapan Samimi Müslümanların Durumu

²⁰⁹ Mukâtil b. Süleyman, 4: 297; Taberî, *Câmiü’l-Beyân*, 23, 311-312; Ebü’l-Muzaffer es-Sem‘ânî, 5: 422; Abdulfettah el-Kadî, *Esbâb-ı Nüzûl*, trc. Salih Akdemir, 5. Baskı (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), 354-355.

Casusluk İslâm hukukunda büyük kabahatlar arasında sayılmakla birlikte²¹⁰ bu işi yapanın kimliğine göre verilen cezanın niteliği değişir. Bir Müslüman kasden ve kötü niyetlerle bu fiili işlerse onun ölümüne cevaz verilebilir. Ancak İslâm hukukçularının çoğuna göre casusluk yapan Müslüman öldürülmez ve bir takım cezalara maruz bırakılabilir. Onları bu konudaki delilleri Hz. Peygamber'in Hâtıb b. Ebî Belte'a hakkında belirlediği şeriattır.²¹¹

Hz. Peygamber Hâtıb'ın yaptığı casusluk ise mazur gördüğünden ulema da bu işi belli ölçüde mazur görür. Çünkü o ailesini ve eşini korumak için bu işe tevessül etmişti. Fakat o her ne kadar ceza almaktan kurtulsa da yaptığı eylemin dinî bir yönü de bulunmaktaydı. Bu yüzden İbn Teymiyye "*Hâtıb'ın günahkâr olduğunu ancak küfre girmediğini*" söylemiştir.²¹² Hâtıb (ra) her ne kadar bu işten ceza almasa da burada dikkat edilmesi gereken bir husus da vardır. Onun yazdığı mektup düşmanların eline ulaşmadığından ceza almamıştır. Mektubu düşmanın eline geçmiş olsa ve İslâm ordusu bu işten büyük zarar görmüş olsaydı verilen hüküm de değiştirebilirdi.

b. Aç Bırakılan Kölenin Hırsızlık Yapması Halinde Verilecek Ceza

Hâtıb b. Ebî Belte'a'nın köleleri ile ilişkileri dikkate alındığında onun kölelerine güzel muamelede bulunmadığını fark edilir. Zira kölesinin Hz. Peygamber'e gelerek onun ateşte olduğunu söylediği rivayetlere yansımıştır. Hâtıb (ra) kölelerine yeteri kadar önem vermediğinden kendisinin ya da oğlunun aç kalan iki kölesi, Müzeyne kabilesinden bir adamın devesini çaldıklarında efendileri onların diyetlerini ödemek yerine şeriata uygun olarak ellerinin kesilmesini istedi. Fakat Hz. Ömer efendilerinin onları aç bıraktığını öğrenince bundan vazgeçti ve efendilerini terbiye etmek için develerin iki katı para cezası tayin etti.²¹³ Bilinen o ki, Hz. Peygamber kurutmak için toplanan meyve çalındığında, çalınan bir kalkan fiyatından fazla ise "kolun

²¹⁰ Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-Müntekâ min Minhâci'l-İ'tidâl*, thk. Muhibiddîn Hatîb, (Mısır: yy, trz.), 236.

²¹¹ Yaşar Yiğit, "İslâm Ceza Hukukunda Casusluk Suçu Ve Cezası", *Diyanet İlmî Dergi*, 35/3 (1999): 43.

²¹² Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhilislâm Ahmed İbn Teymiyye*, 1. Baskı (Suudi Arabistan: Vizâretü'ş-Şuuni'l-İslâm, trz.), 8: 523.

²¹³ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdisî, *el-Muğnî*, (Mısır: Mektebetü Kâhire, 1388/1968), 9: 136.

kesilmesine”, az ise “iki mislinin ödenmesine.” hükmetmişti. Hz. Ömer’de buradan kıyas yaparak Hâtıb’a (ra) devenin iki katı ücretini ödemesi cezası verdi.²¹⁴

c. İhtikâr* Yapanlara Karşı Sergilenecek Tutum

Bir gün Hz. Ömer çarşıda kuru üzün satan Hâtıb’a (ra) uğradı ve ona dedi ki: “Ya fiyatı artırırısın ya da malını çarşıımızdan çıkarırız.”²¹⁵ Başka bir rivayette ise: “Üzümleri kaçta satıyorsun Ey Hâtıb?” diye sordu. Hâtıb: “İki müdd’ü (Yaklaşık 1,5 kilosu) bir dirhem” diye cevap verdi.²¹⁶ Bunun üzerine Hz. Ömer Hâtıb’a (ra) “Ya sa’yını²¹⁷(Yaklaşık 3 kilosunu) bir dirheme verirsin ya da bizim pazarımızda satış yapamazsın” dedi.²¹⁸ Daha sonra Hz. Ömer kendi kendine düşündü ve Hâtıb’ın evine giderek şöyle dedi: “Sana söylediklerim ne emirdir ne de hüküm. Bu belde halkının hayrı için arzu ettiğim bir şeydir. Nasıl ve nerede istersen satabilirsin”

Hz. Ömer’in Hâtıb’ın fiyatına müdahalesinin önemli bir sebebi vardı. O sıralarda (Hicretin 18. yılında) Taîf’ten kuru üzüm gelmesi bekleniyordu. Hâtıb (ra) ve bazı tüccarlar onların mallarını biraz daha uygun fiyata almak için fiyatları düşürmüşlerdi. Şayet Hz. Ömer olaya müdahale etmemiş olsaydı kervandakiler mallarını gerçek fiyatının altında satacaklardı.

8. Rivayet Ettiği Hadisler

Hadis rivayet etme konusunda Hâtıb (ra) çok meşhur birisi değildir. Ondan rivayet edilen hadis sayısı tespit edebildiğimiz kadarı ile beş tanedir. Onun rivayet ettiği hadisler oğlu Abdurrahman vasıtasıyla bize ulaşmıştır.²¹⁹ Bunun en önemli

²¹⁴ Hamed b. Nâsır en-Necdî, *Mecmûati’r-Resâil ve Mesâilü’l-Fetevâ*, (Tâif: Dâru Sakîf, 1398), 128, 133.

* İhtikâr, yiyecek maddelerini piyasadan toplayıp pahalılaşıncaya kadar stoklanmak veya üreticinin malını ederinden aşağıda almak ve yüksek fiyata satmak olarak tanımlanabilir.

²¹⁵ Malîk, *Buyû’*, 57; *Rûdânî*, 4: 295.

²¹⁶ Müdd: Ölçü birimi olup miktarı şehre göre değişmektedir. Ancak genel olarak 1 müdd 0, 73 litreye denk gelir.

²¹⁷ Sa: Ölçü birimidir. 1 Sa 2.917 Kg’ye denk gelir.

²¹⁸ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta’*, thk. Abdülvehab Abdüllatif, (Mektebetü’l-İkmiyye, trz.) 279; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habibürrahman ‘Atâ, 1. Baskı (Beyrût: Mektebetü’l-İslâmî, 1403), 8: 206; Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Süneni’l-Kebîr*, thk. Abdullah b. Muhsin et-Türkî, (Yemâme: Merkezü Hecer, 1432/5001), 1: 412.

²¹⁹ Ebû Hâtım Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl*, (Beyrût: Dâiretü’l-Me’arifi’l-Osmâniyye, 1271/1952), 3: 303.

sebeplerinden birisi kendisinin Medine’de, ailesinin ise Mekke’de olmasıdır. Onun rivayet ettiği hadisler şunlardır:

- 1- Abdurrahman b. Hâtıb babasından şöyle rivayet etti: *“Rasûlullah’ın şöyle buyurduğunu duydum: ‘Mü’min cennette, cennet kadınlarından yetmiş iki, dünya kadınlarından iki kadınla evlenecek.’”*²²⁰
- 2- Diğer hadis: *“Kim beni öldükten sonra görürse uyanıkken de görecektir, elbette şeytan benim şeklime giremez.”*²²¹
- 3- Yahyâ b. Abdurrahman babası vasıtasıyla dedesi Hâtıb’tan şöyle rivayet etti: *“Hz. Peygamber beni İskenderiye melikine gönderdi. Ona mektubu ben götürdüm. Mukavkıs ona üç hediye verdi. Onlardan birisi Hz. Mâriye idi.”*²²²
- 4- Abdurrahman b. Hâtıb vasıtasıyla: *“Her kim Cuma günü yıkanır ve güzel elbise giyerse, gelecek cumaya kefaret olur.”*²²³
- 5- Son hadis şöyledir: *“Resulullah’ı gördüm şiddetli bir haldeydi. Ali b. Ebû Talib’in elinde, içinde su bulunan bir kalkan vardı.”*²²⁴

9. Vefatı

Hâtıb b. Ebî Belte’a ticaret sayesinde hayatını rahat bir şekilde sürdürdü. Hicretin 30. (m. 650) Senesinde 65 yaşındayken Hz. Ömer’in halifeliği zamanında vefat etti.²²⁵ Vefat ettiğinde hicret yurdu olan Medine’de bulunuyordu.²²⁶ Cenaze

²²⁰ Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193; Rıza, 36; Bukâî, 61.

²²¹ Vâkıdî, 2: 798; İbn Mende, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1: 372-373; İbn Abdilber, *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Aşhâb*, 1: 315; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193.

²²² İbn Mende, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1: 373; İbn Abdilber, *el-İstî’âb fî Ma’rifeti’l-Aşhâb*, 1: 315; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193.

²²³ Ebu Dâvud, *Kitâbu’t-Tahâre*, 343; İbn Mende, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1: 372; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1: 661; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193.

²²⁴ Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193.

²²⁵ İbn Sa’d, 3: 114; Halife b. Hayyât, *Tarih*, 166; İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 202; İbn Mende, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, 1: 371; Beyhakî, 4: 396; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1: 661; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 6: 257; Zehebî, *Tarîhu’l-İslâm*, 2: 18; Askalanî, *el-İsâbe*, 2: 193; Rıza, 36; Bukâî, 61; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte’a*, 146.

²²⁶ Belâzurî, *Ensâb*, 1: 202; Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, er-Rebeî, *Mevlidü’l-ulemâ ve vefeyâtühüm*, thk. Abdullah Ahmed Süleyman, 1. Baskı (Riyad: Dâru’l-‘Âsime, 1410), 1: 115.

namazını Osman b. Affân kıldırdı.²²⁷ Öldüğünde 4 bin dinar, birkaç dirhem,²²⁸ bir ev ve bazı eşyalar bıraktığı rivayet edilir.²²⁹

Sonuç

Hâtıb b. Ebî Belte‘a’nın hayatı hakkında yaptığımız araştırma da öncelikle bazı ihtilafli hususların ve aydınlatılması güç meselelerin olduğunu söylemek durumundayız. Sevindirici olan şey ise tefsir, hadis, fıkıh ve tarih kitaplarının birçoğunda onun adı çokça zikredilmiştir. Şamile tarama indeksinde 3 bine yakın arama sonucunun listelenmesi de bu sebeptir. Onun hayatının İslâmî ilim dalları için önemli olmasının temel nedeni ise İslâm tarihinde üstlendiği stratejik misyondandır. Onun hayatına bir bütün olarak baktığımızda onun üç önemli misyonunu olduğunu görmekteyiz. Birincisi Bedir gazvesi başta olmak üzere Hz. Peygamber’in gazvelerinin birçoğuna katılarak sadakatini ortaya koymasısıdır. İkincisi Mekke’nin fethinde casusluk yapması, üçüncüsü ise başta Hz. Peygamber olmak üzere devlet başkanları tarafından elçi seçilmesidir. Bu üç paye onun makamını yükseltmek için yeterlidir.

Hâtıb (ra), Mekke müşriklerine yazdığı mektuptan dolayı herhangi bir cezaya maruz çarptırılmadığı gibi bundan sonraki yaşantısında hiçbir kimsenin olumsuz yakıştırmalarına maruz kalmamıştı. Üstelik cennetlik olduğu da bizzat Hz. Peygamber tarafından müjdelenmişti. Bu yüzden günümüzde onu casus adlederek, üzerinde ajan algısı oluşturmaktan ve onu muahaze etmekten uzak durulmalıdır. Lakin bazı kaynaklarda onun için “saf”, “safdil” hatta “ahmak” şeklinde yakıştırmaların yapılması üzücüdür.²³⁰ Özellikle Muhammed Hamidullah’ın eserlerinde görülen bu terimlerin çeviri hatası olmasını temenni etmekteyiz. Aksi halde Allah ve Rasûlü’nün razı olduğu, ayrıca Sahâbe olma şerefine erişen birisine

²²⁷ İbn Sa‘d, 3: 114; İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Belâzurî, *Ensâb*, 1: 202; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, 1: 661; Rıza, 36; Bukâî, 61.

²²⁸ İbn Kuteybe, *Maârif*, 318; Hattâb, *Hâtıb b. Ebî Belte‘a*, 146.

²²⁹ İbn Sa‘d, 3: 114.

²³⁰ Muhammed Hamidullah, *Hazreti Peygamberin Savaşları*, çev: Salih Tuğ, 2. Baskı (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991), s.141.

bu tür yakıştırmalar hakaret olacaktır. Yine onun ilk Müslümanlardan, muhacirlerden, Bedir ehlinden, Hz. Peygamber'in kıymet verdiği okçulardan ve elçilerden olduğu hatırlardan çıkarmamalıdır.

Hâtıb'ın hayatından alınması gereken ders ise doğru sözlü olması ve sıkıntılı zamanlarda isyan duygularına kapılmayarak dimdik duruş sergilemesidir.

Kaynakça

- ABDURRAHMAN, Aişe, *Nisau'n-Nebiyî*, 1. Baskı. Mağrib: Dâru'l-Hilal, 1971.
- ADEVÎ, Muhammed Ali Mahluf, *Mâriye el-Kibtîyye (r.a.)*, 1. Baskı Kâhire: Dâru'l-Menâr, 1406/1986.
- AFÂNÎ, Seyyîd b. Hüseyin, *Envârü'l-Fecr fî fadâilî Ehl-i Bedr*, 1. Baskı. Cidde: Dâru Mâcid, 1428/2006.
- AYNÎ, Bedreddin Ebî Muhammed Mahmud b. Ahmed, *Umdetü'l-Ğârî Şerhî Sahihî'l-Buharî*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, trz.
- BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahya b. Câbir (ö. 279/892), *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyad Ziriklî, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (ö. 384/458), *Delâilü'n-Nübüvve ve Mağrifeti Ahvali Sâhibe's-Şerîyye*, Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1988/1408.
- BUKÂÎ, Abdullatif b. eş-Şeyh Ahmed, *Ehlü Bedir*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru Lübnan, 1409/1989.
- DURAN, Asim -Mahmud Aydın, *Kur'an ve Hıristiyanlar*, (İstanbul: Kuramer, 2019).
- EBÛ ZÜR'A ED-DİMAŞKÎ, Abdurrahmân b. Amr (ö. 281/894), *et-Târîh*, thk. Şükrullâh Nimetullah el-Kûcânî, 1. Baskı. Dimaşk: Mecmeu'l-Lügâtü'l-Arabiyye, trz.
- EBÛ'L-FİDÂ', İmâdüddîn İsmâîl b. Alî el-Eyyûbî (ö. 732/1331), *Muhtasar-ı fî Ahbar-ı Beşer*, 1. Baskı (Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye, trz.
- EBÛ'L-MUZAFFER ES-SEM'ÂNÎ, Mansûr b. Muhammed, *Tefsîrü'l-Kur'an*, thk. Yâsir b. İbrahim, 1. Baskı. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1418/1997.
- ERKOÇOĞLU, Fatih, "Medine Coğrafyası ve Uhud Savaşı Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 2011.
- FÂKİHÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk (ö. 278/891), *Ah̄bâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsîh*, thk. Abûlmelik b. Abdullah Duheys, 1. Baskı. Beyrût: Dâru Hıdır, 1414.
- FESEVÎ, Ebî Yusuf Ya'kub b. Süfyân (ö. 277/890), *Kitabû Mağrife ve't-Târîh*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, 1. Baskı. Beyrût: Müessesetü Risâle, 1401/1981.
- HALİFE B. HAYYÂT, Ebû Amr (ö. 240/854-55), *Tarih*, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kalem, 1397.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *Hazreti Peygamberin Savaşları*, çev: Salih Tuğ, 2. Baskı. İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991.
- HATİB, Abdulkerim Mahmud, *Nisâü Havle'r-Rasul*, Riyâd: Dâru'l-Hatib, 1992.

- HATTÂB, Mahmud Şît, “Es-Sâhibû’s-Sefîr Hâtib b. Ebî Belte‘a el-Lahmî”, *Risâletü’l-Halîci’l-Arabî*, Riyad 3/9 1983.
- HUDARÎ, Muhammed, *Nurû’l-Yakîn fi Sîret-i Seyyidî’l-Murselîn*, Mısır, yy, 1315.
- İBN ABBAS, Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88), *Tenvîrü’l-mikbâs min Tefsîri İbn ‘Abbâs*, Cemahu Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, 1. Baskı. Lübnân: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, trz.
- İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf en-Nemerî (ö. 463/1071), thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, 1. Baskı. Beyrût: Bicâvî, Dâru’l-Cîl, 1412/1992.
- _____, *ed-Dürer fi İhtisâri’l-Megâzî ve’s-Siyer*, thk. Şevkî Dayf, 1. Baskı. Kâhire, yy, 1386/1966.
- İBN ABDİLHAKEM, Ebû’l-Kasım (ö. 257/871), *Futûhu Mısır ve’l-Mağrib*, thk. Abdülmünim Âmir, Kâhire: yy, trz.
- İBN ATİYYE, Ebû Muhammed Abdülhak b. Galib el-Endelüsî (ö. 541/1147), *el-Muḥarrerü’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed, 1. Baskı. Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422.
- İBN EBÎ HAYSEME, Ebû Bekr Ahmed (ö. 279/893), *et-Târîhu’l-Kebîr*, thk. Salâh b. Fethî Hilâl, Kâhire: el-Fârûku’l-Hadîse, 1427/2006.
- İBN HACER ASKALANÎ, Ebû’l-Fazl Şehabeddin Ahmed, *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahâbe*, thk. Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdi’l-Ber, 1. Baskı. Kâhire: Mektebetü İbn Teymîyye, 1993/1414.
- _____, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata, 1. Baskı. Beyrût: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1994/1415.
- İBN HABÎB, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb (ö. 245/860), *Kitâbû’l-Muḥabber*, thk. Elisa Lichtenstadter, 1. Baskı. Beyrût: yy, trz.
- İBN HADİDE ENSÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ahmed (ö. 783/1381), *el-Misbâhü’l-Mudi fi Küttabî’n-Nebîyyi’l-Ümmî (s.a.v) ilâ Müluki’l-Arz min Arabî ve Acemî*, Beyrût: Âlemü’l-Kitab, 1405/1985.
- İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed (732/808), *Tarihû İbn Haldun*, thk. Halil Şahhade -Süheyl Zekkâr, Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1421/2000.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed (ö. 354/965), *es-Sikât*, thk. Muhammed b. Muîdhan, Dâiretü’l-Me‘arifi’l-Osmânî, Beyrût: Dâiretü’l-Me‘arifi’l-Osmânî, 1393/1973.

- _____, *Meşâhîru 'Ulemâ'î'l-Emşâr*, thk. Merzuk Ali İbrahim, 1. Baskı. İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ, 1411/1991.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselam et-Tedmürî, Beyrût: Darû'l-Kitab 1410/1990.
- İBN KAYYİM EL-CEVZÎ, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb ez-Züra (751/1350), *Zâdü'l-Me'âd fî Hedyî Hayrîl İbâd*, thk. Şuuayip Arnavut, 1. Baskı. Beyrût: yy, 1981.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ el-Hafız (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)*, Çev., Mehmet Keskin, 1. Baskı. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İBN KUTEYBE, Ebî Muhammed Abdullah Müslîm (276/889), *el-Meârîf*, thk. Servet Ukkâşe, 1. Baskı. Kâhire: Dâru'l Marife, 1981.
- İBN MANZÛR, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrût: Dârus's-Sadr, trz.
- İBN MENDE, Ebû Abdullâh Muhammed b. İshâk (ö. 395/1005), *Fethü'l-Bâb fi'l-Künâ ve'l-Elkâb*, thk. Ebû Kuteybe, 1. Baskı. Riyâd: Mektebetü Kevser, 1417/1996.
- _____, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabri, 1. Baskı. Arabistan: Câmiatü'l-İmarât, 1426/2005.
- _____, *Müstahrec min Kütübi'n-Nâs li't-Tezkire ve'l-Müstetraf min Ahvâli'n-Nâs li'l-Ma'rife*, thk. Ammar Hasan Sabrî, 1. Baskı. Bahreyn Vizâretü'l-Adl, trz.
- İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru's-Sadr, 1985/1405.
- İBN SEYYİDÜNNÂS, Muhammed (ö. 734/1334), *Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, thk. Muhyiddîn Mustû-Muhammed el-İd el-Hadrâvî, 1. Baskı. Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1996.
- İBN TEYMİYYE, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalim (ö. 728/1328), *Mecmû'u Fetâvâ Şeyhîlislâm Ahmed İbn Teymiyye*, 1. Baskı. Suudi Arabistan: Vizâretü'ş-Şuuni'l-İslâm, trz.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201), *el-Muntaẓam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata- Mustafa Abdülkadir Ata, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.

- İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddün Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed (ö. 630/1233) , *el-Kâmil fi't-Târih (İslam Tarihi)*, çev., Ahmet Ağırakça, Abdülkerim Özeydin arkadaşları, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2008.
- , *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sâhâbe*, thk. Muhammed Abdülmenâm el-Berî-Abdulfettah Ebû Senne, 1. Baskı. Beyrût: Darû'l-İlmiyye, trz.
- KALKAŞENDÎ, Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö. 821/1418), *Subhu'l-A'şâ fi Sinâati'l-İnşâ*, 1. Baskı Beyrût: Dâru'l-Kitâbü'l-İlmiyye, trz.
- KASTALÂNÎ, Ebû'l-Abbas Şihabeddin Ahmed b. Muhammed (923/1516), *el-Mevahibü'l-Ledüniyye bi'l- Minahi'l-Muhammediyye*, thk. Salih Ahmed eş-Şemmî, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1410/1990.
- , *İrşâdu's-Sârî li Şerhî'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1410/1990, XI.
- KAZICI, Ziya, Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri, İstanbul: İFAV, 1997.
- KELÂÎ, Süleyman b. Mûsa, *el-İktifâ bâma Tedâmmenehü min Meğâzi Resûlallah ve Selâsete'l-Hûlefâ*, thk. Kemaleddîn İzzettin Ali, , 1. Baskı. Beyrût: yy, 1997
- KILIÇ, Ünal, *Psikolojik Taktik Ölümsüz Zafer Mekke'nin Fethi*, 1. Baskı. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2009.
- LİNGS, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, çev: Nazife Şişman, 43. Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- MAKDÎSÎ, Mutahir b. Tahir, *Kitabû Bed ve't-Tarih*, thk. Ziyad Ahmed b. Sehl el-Belhî, 1. Baskı. Beyrût: Dâru's-Sâdr, 1903.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî (ö. 333/944), *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, thk. Mecdî Bâselûm, Beyrût: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, 1426/2005.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *Kitabü'l-Ahkâmu's-Sultanîyye ve'l-Vilayâti't-Dinîyye*, thk. Muhammed Mübarek el-Bağdadî, Kuveyt: Mektebetü Dâru İbn Kuteybe, 1409/1989.
- MİZZÎ, Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemal fi Esmâi'r-Rical*, thk. Beşşar Avvar Maruf, Beyrût: Müessesetü Risale, 1992.
- MUIR, William, *The Life of Mahomed*, London: 1861.
- MUHAMMED, Abdülğânî Abdurrahman, *Zevcâtü'n-Nebiyî Muhammed ve Hikmetü Teâddüdihinne*, 1. Baskı. Mısır: Mektebetü Medbulî, 1408/1988

- MUKÂTİL B. SÜLEYMAN, b. Beşir el-Ezdî (ö. 150/767), *Tefsîrü Mukâtil b. Süleyman*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâs, 1423.
- NÂSİF, Hafnî, *Mâriye el-Kıbtîyye Tahkikû fî Sîretihâ ve Muvâtinihâ*, *Mecelletü'l-Hilal*, Mısır 2/1933.
- NEDVÎ, Şah Muînüddîn Ahmed, *Asr-ı Saadet (Peygamberimiz'in Ashabı)*, çev: Ali Genceli, 1. Baskı. İstanbul: Doğan Ofset, 1984.
- NÜVEYRÎ, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdülvehhâb (ö. 733/1332), *Nihâyetül-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, thk. Abdülmecîd Terhînî, Beyrût: Dâru'l-İlmiyye, 1424.
- RÂZÎ, Fahreddîn *Tefsîr-i Kebîr Mefâtilu'l-Gayb*, çev: Suat Yıldırım ve Arkadaşları, 1. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- REBEÎ, Muhammed b. Abdullah b. Ahmed (ö. 379/), *Mevlidü'l-ulemâ ve vefeyâtühüm*, thk. Abdullah Ahmed Süleyman, 1. Baskı. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1410.
- RIZKULLAH Ahmed, Mehdi, *es-Siretü'n-Nebeviyye fî Dâv'il Masâdiri'l-İslâmiyye*, 1. Baskı. Riyad: Merkezü Melik Faysal, 1992.
- RÛDÂNÎ, Muhammed b. Süleyman, *Cem'ul-Fevâid min Câmi'il-Usûl ve Mecma'iz-Zevâid*, 1. Baskı. Ocak: Yayıncılık, İstanbul 2008.
- SA'LEBÎ, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed (ö. 427/1035), *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebû Muhammed b. Aşûr, 1. Baskı. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- SEMERKANDÎ, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed (ö. 373/983), *Bahrü'l-'Ulûm*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993.
- SÜHEYLÎ, Abdurrahmân b. Abdillâh, *Ravdû'l-Unûf fî Tefsîri's-Sîreti'n-Nebevi lî İbn Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekîl, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, trz.
- ŞAMÎ, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîret-i Hayrî'l-İbâd*, thk. Mustafa Abdulvahid, Kâhire: yy, 1990/1410.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali (ö. 1250/1834), *Derru's-Sahâbeti fî Menâkibi'l-Karâbeti ve's-Sahâbeti*, thk. Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1984.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/922), *Tarihü't-Taberî*, 2. Baskı. Beyrût: Dâru't-Turâs, 1387.
- _____, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli âni'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru'l-Hicr, Kâhire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001.

- TAKKÛŞ, Muhammed Süheyl, *Târîhü Hulefâ-i Râşidîn el-Fütuhât ve'l-İncizâtü'l-Siyâsiyye*, Ürdün: Dârü'n-Nefâis, 1424/2003.
- URVE B. ZÜBEYR, Ebû Abdullah el-Esedî el-Kureyşî (ö. 93/712), *Meğâzi Rasûlullah*, thk. Mustafa Azâmî, 1. Baskı. Riyad: Mektebet't-Terbiyyetü'l-Arab, 1981.
- VÂHIDÎ, Ebû'l-Hasan, *Esbâb-ı Nüzul*, trc. Necdet Çağıl, 1. Baskı. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019.
- VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (ö. 207/823), *Kitabü'l- Meğâzi*, thk. Marsden Jones, 3. Baskı. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.
- _____, *Futûhu's-Şam*, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417/1997.
- _____, *er-Ridde ma'a Nebezeti min Futûhu'l-Irâk*, thk. Yahyâ el-Becûrî, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrût 1410/1990.
- YA'KÛBÎ, Ahmed b. Abû Yakub, *Târîhu'l-Yakûbî*, thk. Abülminir Mühenna, Beyrût: yy, 1413/1993.
- WATT, W. Montgomery, *Muhammad at Medina*, Oxford :1956.
- ZEBÎDÎ, Zeynü'd-Dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdü'l-Lâtîfî, *Sahîh-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, çev: Kamil Miras, 1. Baskı. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1978.
- ZEMAHŞERÎ, Ebûl Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer (467/538), *el-Keşşâf an Hakâikî't-Tenzîl ve Uyûnü'l-Ekâvil fî Vücuhi't-Te'vîl*, thk. Ahmed Abdu'l-Mevcud- Ali Muhammed el-Muavved, 1.Baskı. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1418/1998.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-Meşâhiri'l-Âlam*, thk. Beşar Avvar Mağruf, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Ğarbî'l-İlmiyye, 2003.
- _____, *Esmâu's-Sâhabe*, 1. Baskı. Beyrût: Dâru'l-Maârîf, trz.
- _____, *Siyeru Alâmu'n-Nübelâ*, 1. Baskı. Beyrût: Müesssetü Risâle, 1401/1981.
- _____, *el-Müntekâ min Minhâci'l-İ'tidâl*, thk. Muhibiddîn Hatîb, Mısır: yy, trz.
- ZÜBEYRÎ, Abdullah b. el-Mus'âb (156/236), *Kitâbu Nesebi Kureyş*, 3. Baskı. Kâhire: Dâru'l-Maârîf, trz.